De vrouwenhaters

Alfred Kossmann

bron
Alfred Kossmann, *De vrouwenhaters*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1968

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/koss001vrou01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

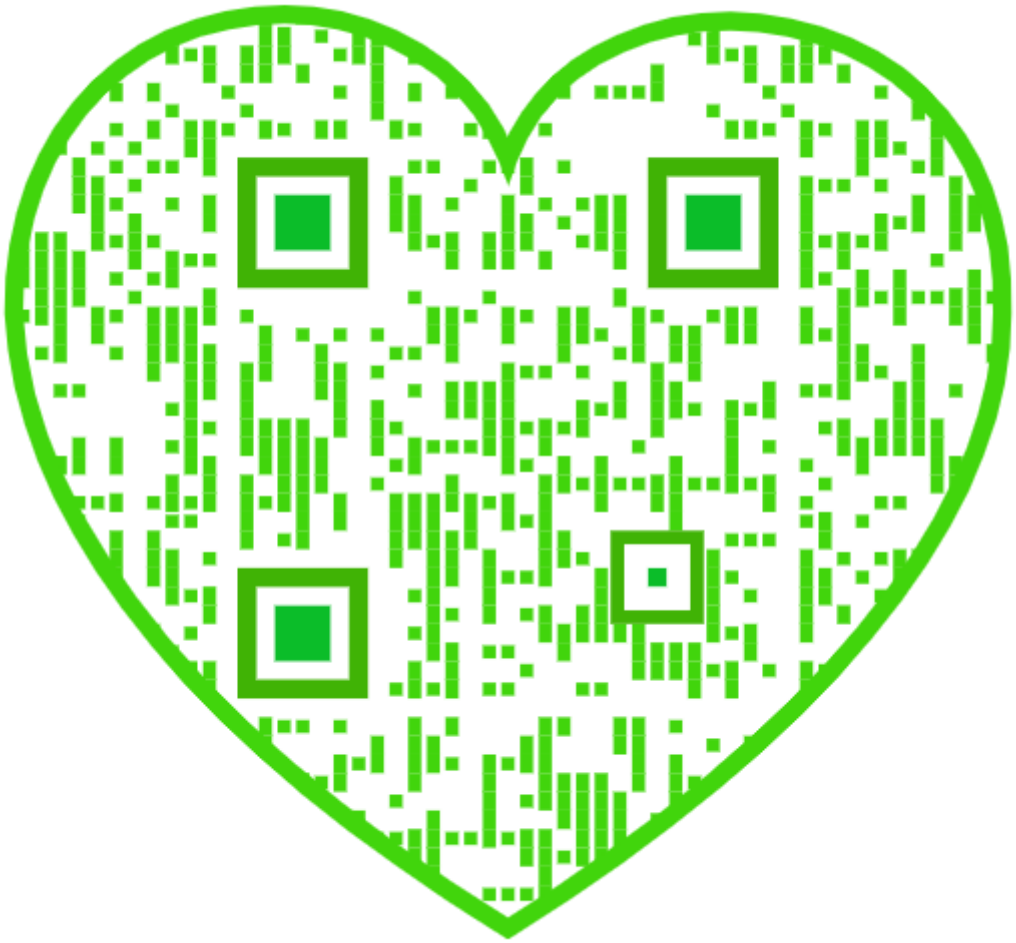

Op visite bij schrijvers

Laten we hem Spijker noemen, dr. C. Spijker. Hij belde op toen ik niet thuis was en zei tegen Yda, dat hij een collega was van haar man, ze zou zijn naam wel kennen. Ze kende zijn naam niet en zijn luide, drukke stem deed haar schrikken.

Hij moest mij spreken, zei hij, en hij had ontdekt dat wij vlak bij elkaar in de buurt woonden. Het beste zou dus zijn wanneer we bij hem kwamen eten. Zijn vrouw was vandaag bezet, maar de avonden van morgen en overmorgen waren beschikbaar.

'Er heeft nog een gek opgebeld' zei Yda, uren later, 'Spaak of Spijk, hij wilde dat we bij hem kwamen eten. Ik heb gezegd dat hij met jou moet afspreken.'

'Was het Spijker, dr. C. Spijker?' vroeg ik. 'Die is erg oud. Ik heb een hele middag met hem zitten praten, jaren geleden. Ik ontmoet hem telkens in de stad maar hij herkent me nooit en ik doe mijn best om hem niet te groeten.'

Hij belde opnieuw, of we kwamen eten, en ik antwoordde dat journalistieke verplichtingen dat voorlopig onmogelijk maakten. Als we elkaar wilden spreken, kon dat beter in een café, in de middag. Goed, morgen, Polen, om half drie. 'Haal me om kwart over drie op' zei ik tegen Yda, 'anders weet ik niet hoe ik van hem af raak.'

Hij zat er om half drie, een lange, lenige,

stokoude man met een vage oogopslag achter zijn bril, een originele baard van kort grijs haar op wangen en kin en een heel luide stem. Hij herkende mij onmiddellijk. En hij wist ook nog waar we over gepraat hadden indertijd. Toch vertelde hij net als toen over het Berlijn van omstreeks de eeuwwisseling waar hij was school gegaan, aardige verhalen die ik me twee keer herinnerde: van die middag en uit zijn geschriften.

‘We moeten tot onze zaken komen’ zei hij, en haalde uit een oude tas stapeltjes kranteknipsels en boeken, waarin hij onhandig begon te scharrelen. Hij liet me een exemplaar zien van de jaarlijks verschijnende bloemlezing uit tijdschriftbijdragen, *Literair akkoord*, en vroeg of ik daarvan iets afwist. Ik legde hem uit, dat ik een keer of twee tot de redactie had behoord, maar er nu niets mee te maken had. ‘De redactie’ zei ik, ‘wordt ieder jaar tijdens de Algemene conferentie der Nederlandse letteren opnieuw samengesteld.’

‘Je naam staat er toch op’ zei hij, en wees het mij aan.

Ik legde het hem opnieuw uit.

‘Weet je waarom ze een stukje van mij erin willen opnemen?’

‘Nee’ zei ik, ‘ik denk dat ze het een aardig stukje vinden.’

‘Dan is er nog een zaak waarover ik je wilde

spreken’ zei hij, en begon tussen zijn knipsels te zoeken. Hij haalde er een plaatje uit van vier in Den Haag bekroonde schrijvers met de burgemeester tussen hen in, en vroeg mij wie die mannen waren: een deel van het onderschrift bij de foto was zoekgeraakt.

Ik vertelde het hem.

Hij wees op één van de schrijvers en vroeg: ‘Ken je hem persoonlijk?’

‘Nee’ zei ik, ‘ik ken hem alleen van die prijsuitreiking.’

‘Ik vraag me namelijk af of ik hem op school kan hebben gehad toen ik leraar was in Leiden. Weet jij of hij uit Leiden komt?’

‘Ik heb geen idee’ zei ik.

‘Dan heb je me weinig kunnen helpen.’

Yda kwam binnen, en om het ons allen gemakkelijk te maken, vertelde ik haar dat Spijker tegen de tachtig was, in Duitsland op school was gegaan en daarover zulke interessante verhalen had. Hij deed zijn best, heel luid, met militaire citaten in vloeiend Duits, zodat de oude, deftige zakenmannen in onze buurt moesten proberen om niet te schrikken.

De zaken waren afgehandeld maar hij belde die zaterdag op om te vragen of we kwamen eten, de volgende week zaterdag, om half zes, en ik aanvaardde de uitnodiging. Het kon interessant zijn, zeiden we, hij heeft een veertig jaar jongere

vrouw en een dochter van zeventien. Een paar uur later werd er lang gebeld. Beneden aan de trap stond Spijker die onder geen voorwaarde boven wilde komen. De afspraak voor vanavond kon niet doorgaan, zei hij streng, dat was te lastig voor zijn vrouw. De volgende week zaterdag zou kunnen. Ik zei dat het goed was.

Hij was trots op zijn huis dat een merkwaardige plattegrond had, met veel gang erin, liet ons de kamer van zijn dochter zien die altijd op de grond sliep omdat jonge meisjes eigenaardigheden hebben, wees op een deur en zei: ‘Dat is mijn studeerkamer, daar komen we straks pas,’ stelde ons in de keuken aan zijn vrouw voor en bracht ons naar de rommelige zitkamer aan de gracht.

Toen legde hij Yda uit wat hij en ik gemeen hadden: de Duitse achtergrond, de Duitse opvoeding. Yda protesteerde, zij kon het niet hebben dat ik plotseling uit mijn eigen verleden werd weggefantaseerd naar een ander, haar helemaal niet sympatiek verleden. Duitsland, zei ze, kende ik alleen uit de oorlog, als dwangarbeider. Mijn grootouders waren Duitsers geweest, een eeuw geleden, ik had veel aan mijn grootvader gehad die leraar Duits was, maar mijn ouders en ik waren gewoon Nederlanders. Ze vroeg mij om een sigaret.

‘Er is een regel in dit huis’ zei Spijker, ‘dat er

voor het eten niet gerookt wordt. Het is slecht voor het kind. De rook bederft het eten.'

Onmiddellijk stelde hij me voor een nieuw probleem: wat was de relatie van mijn familie met de stad Leiden? Nu, mijn vader had er gestudeerd, vijftig jaar geleden, ik was er geboren, vijfenveertig jaar geleden, ik had er als volontair in een antiquariaat gewerkt, vijfentwintig jaar geleden, mijn tweelingbroer had er gestudeerd, twintig jaar geleden, een neef met dezelfde achternaam had er gestudeerd, tien jaar geleden.

Het voldeed hem niet. In zijn Leidse jaren had hij contact gehad met een ander van mijn naam. Een oom die er veertig jaar geleden had gestudeerd kon ik hem nog bieden, en een nichtje en een andere neef. Hij verwierp ze. 'Ik zie dat je me niet kunt helpen' zei hij.

Aan zijn vrouw die binnen was gekomen verklaarde hij, dat hij en ik de Duitse achtergrond gemeen hadden, en Yda liet het zo.

Het was koud in de kamer. De kachel brandde niet, hoe er ook in werd gepord, en om een of andere reden kwam de stekker van het elektrische kacheltje niet in het stopcontact terecht. Spijker en zijn vrouw hadden er geen last van.

Ze praatten luid en nerveus, elkaar telkens met verbeteringen in de rede vallend, en Spijkers vrouw bleek erg bang voor de gevaren die jonge meisjes in een grote stad lopen. Zij en het kind

waren in Parijs, bij het verlaten van een metro-station, door Franse arbeiders belaagd.

Het kind was een groot, dik, knap meisje dat stuurs kwam eten en door de zoetsappige leraars-toon waarop haar vader haar aansprak kennelijk werd geïrriteerd. Het eten was zonder pretentie, er werd een half glas zoete witte wijn bij gedronken. Yda, die medelijden had met deze dochter, ging over onze reizen vertellen, avontuurlijke anekdotes waarom jaloers en bewonderend kon worden geschaterd.

Het duurde niet lang. Spijker nam de conversatie over met anekdotes over Zuid-Amerika waar hij zestig jaar geleden was geweest, en het meisje zei niets meer, at boos haar bord leeg en ging zonder te groeten weg. Er was iets armzalig smekends en iets van onbegrip in Spijkers stem toen hij vroeg: ‘Wat ga je doen, schat? Wat ga je nou doen?’ Ze antwoordde niet.

We konden eindelijk roken. Nu het kind er niet bij was, spraken we verder over de gevaren van de grote stad, juist van Amsterdam waar het kind na negenen 's avonds niet meer alleen op straat mocht zijn. Spijker vertelde dat vroeger, in zijn jeugd, een kruier werd gehuurd om de jonge meisjes naar en van hun partijtjes te begeleiden.

Na de koffie stond hij op. ‘Zo’ zei hij, ‘nu gaan de mannen naar het heiligste der heiligen.’

Ik volgde hem door de nauwe, verwaarloosde gang. We keken nog even binnen bij zijn dochter die op de grond zat en Beatle-platen draaide en niets zei, en gingen zijn studeerkamer in.

Een kaal, onverwarmd vertrek met tegen twee wanden opgeslagen rommel. Er stonden verder een bureau, een kast en een dun boekenkastje. Naast het bureau waren één-kolomskranteknipsels op het behang geplakt met portretten van onder andere Tolstoi en van Van Eeden.

'De goden van mijn jeugd' zei hij, 'je weet wel wat ik erover heb geschreven.'

Spijkers oude-mannengeur was zo sterk dat ik een sigaret opstak, kennelijk tegen zijn zin. Hij haalde een stapel plakboeken waarin zijn artikelen waren opgeborgen en liet ze me stuk voor stuk zien. Ze hadden in een krant gestaan die ik zelden las, en hij zei vermanend: 'Je moest mijn oeuvre toch beter kennen.'

Wie was ik? Een oude man en een jongen, heel oud want ik kende het Berlijn uit 1900, heel jong, want ik zat in de vierde klas van de h.b.s. en mocht bij mijn leraar op bezoek. Ik verloor alles in dit heiligste der heiligen, mijn leeftijd, mijn werk, mijn verleden, ik was de bewonderaar van Spijker en ontleende mijn existentie aan mijn inzicht in diens oeuvre van herinneringen.

Hij citeerde dreunend een paar Duitse vers-

regels, en maakte een fout bij het noemen van de dichter.

Ik verbeterde hem.

Hij riep: ‘Dat je dat weet! Dat weet je natuurlijk van je grootvader.’

Ik zei dat ik essays had geschreven over de Duitse litteratuur van de vorige eeuw. Mijn stem, hoorde ik, klonk zacht, verontschuldigend, heel verlegen, en het zweet brak me uit.

Laten we hem Lumar noemen, Wiebe Lumar. J., toen mijn vrouw, had op een uitgeverskantoor gewerkt en daar een collegiale vriendschap gesloten met Saartje Polak, laten wij haar zo noemen. Door ons huwelijk was die relatie vervaagd, maar nu kwamen de vrouwen elkaar tegen in Amsterdam Zuid, waar wij allen woonden, en Saartje bleek ook getrouwd, met Wiebe Lumar. Het was vanzelfsprekend, dat wij bij hen op bezoek gingen.

Ik had, het is bijna twintig jaar geleden, mijn eerste roman gepubliceerd, een geslaagd debuut met stukken in de krant en een prijs. Ik was blij, al vond ik het vervelend dat mijn boek werd uitgespeeld tegen boeken van anderen, die ten onrechte voor lamlendig werden gehouden. Waarom moest ik een gezond talent zijn in een generatie van smeerlappen? Ik had liever bij de gedoemden gerekend willen worden, maar kon ik

het helpen dat mijn jeugd mij niet agressief had gemaakt tegen mijn milieu en mijn ouders?

J. en ik liepen naar de woning van de vriendin die ons in haar eentje ontving. ‘Wiebe’ zei ze, ‘is op het balkon. Hij schildert.’

Nu was het ons niet duidelijk geworden wat Wiebe deed. Saartje had er iets over verteld: hij werkte voor een examen, terwijl zij het brood verdiende, en hij had artistieke ambities. De informatie was zo zwevend gebleven dat wij niet konden raden waarmee hij op dit moment bezig was: met het schilderen van het balkon of met het maken van een schilderij.

Na enige tijd kwam hij binnen, een lange, zware, vroeg kalende, blonde jongeman met een eigenwijs en stuurs gezicht. Hij zette het schilderij te pronk dat hij, profiterend van het laatste licht, had kunnen voltooien.

Het was heel slecht. We knikten maar wat, en hij haalde andere, even slecht, zodat we een mening moesten geven. Ik zei: ‘Romantische nieuwe zakelijkheid, is het niet?’

‘Ja, dat is het’ zei hij tevreden.

Ik voelde mij evenmin op mijn gemak als de anderen. Saartje was opgewonden, onzeker, nerveus, verward, en voortdurend geneigd om Wiebe te beschermen tegen aanvallen. Hij bleek te schrijven, net als ik. Een eigen drukje van verzen, met linoleumsneden van hemzelf erbij, liet hij

trots zien. Zijn verhalen en een roman lagen in de kast, door geen enkele uitgever aanvaard.

Ik was in het nadeel, door mijn publikaties zichtbaar, met mijn kwaliteiten en mijn fouten, en Wiebe was veilig in het duister. Een genie of tenminste een talent? Zijn voorkeur ging uit naar de boeken die de kritiek hadden geschokt, de incompetente kritiek van burgerlijke oude mannen, en zijn eigen, door de uitgevers miskende werk was in dezelfde mate nieuw en anti-burgerlijk.

Wie was ik? Ik zat daar, bekroond door oude critici, geslaagd, op de brave manier, zonder mijn lezers boos te maken. Ik had met niemand ruzie, ik had met niemand gepolemiseerd, ik was lid geworden van letterkundige verenigingen, een wandelaar op de brede weg.

En tegenover mij zat een man zonder compromissen, een rotsbeklimmer, een revolutionair en experimentator die om de litteratuur van de dag lachte.

Zo had Wiebe onze posities verdeeld, zonder het precies te formuleren, zonder mij direct te beledigen, en het nare was dat ik hem zijn gang moest laten gaan. Hij was de zwakke, niet ik, dat wisten wij allebei, en het lag voor de hand dat hij, ondanks zijn inzichten, van mij gebruik wilde maken om een uitgever te vinden.

Laat op de avond ging hij voorlezen uit zijn

roman. Ik was opgelucht en radeloos. Twintig pagina's lang, zo leek het tenminste, beschreef hij een visite van middelbare echtparen, met alle gesprekken en opmerkingen, met alle licht aangeschoten vrijages en moppen. De dames en heren waren zeker van hun gelijk, en spotten met dwazen als Van Gogh die hun oor afsneden. Het was satirisch bedoeld.

Saartje viel erbij in slaap, zielig, maar zij zat per slot de hele dag op kantoor, kookte daarna en deed de was. J. en ik luisterden, en ik bedacht me dat ik iets zeggen moest wanneer hij was opgehouden, dat lof me voor pijnlijke consequenties kon stellen en dat afwijzing J.'s vriendschap met Saartje lastig zou maken.

Ik besloot tot een tactische manoeuvre. Toen hij klaar was, zei ik dat het schrijven van lange romanscènes veel moeilijker was dan het schrijven van korte, dat ik mijzelf althans tot de korte was gaan beperken.

‘Ja’ zei hij tevreden, ‘een lange romanscène is heel moeilijk.’

Laten we hem Van Dam noemen. Zo noemde hij zichzelf toen hij me opbelde en me vertelde dat hij een masochist was die zijn autobiografie had geschreven. Kennelijk had hij twee bedoelingen. Hij wilde dat ik zijn boek las en er zo mogelijk iets voor deed, dat was het belangrijkste.

Maar hij begon, voorzichtig-brutaal, met de suggestie dat ik zelf als masochist praktiseerde.

Vele schrijvers, zei hij, waren masochist, dat was uit hun boeken te lezen. Van mij kende hij een studie over Sacher-Masoch die zijn eerzucht had geprikkeld: de wereld en ik moesten weten dat hij meer slaag kon hebben dan zijn grote voorganger. Hij bezat bovendien een roman van mijn hand waarin een moeder met een rijzweep voorkwam.

Ik zei hem, dat die rijzweep onzin was geweest en uit de tweede druk verdwenen, dat mijn belangstelling voor het sado-masochisme niet hoefde te wijzen op abnormaal seksueel gedrag, maar dat ik veel belangstelling had voor zijn boek. Hij was blij en teleurgesteld, eenzaam gebleven.

Ik las het boek van bekentenissen en dagdromen, vond het in deze vorm niet publicabel en stelde hem voor dat ik het zou bewerken. Dat leek hem een goed idee, en hij kwam mij het manuscript dat hem was teruggestuurd persoonlijk brengen.

Een niet grote, slanke man van tegen de vijftig, met een knap, donker gezicht en grote, vreemd rollende, nerveus makende ogen, die snel praatte in een slordig, joviaal Nederlands en daarbij haastig snoof. Zo stond hij ineens in onze kamer, en we waren alle drie verlegen. Want Yda en ik wisten alles van zijn perversiteit en

toen hij Yda had gezien verdween zijn laatste hoop dat hij in mij een lotgenoot, in haar een beul kon vinden. Maar hij was geprepareerd, maakte een grap, overhandigde mij het manuscript dat zijn vrouw keurig had ingepakt, ging zitten en dronk koffie.

Dit was, zei hij, de tweede keer in zijn leven dat hij over het probleem waaraan hij kapot ging kon praten, afgezien van mislukte gesprekken met psychiaters en tot mislukking gedoemde met zijn vrouwen. Op advies van zijn laatste vrouw, die we uit zijn boek kenden als Salina, was hij naar een neef gegaan, vlieger bij de KLM, een man die iets van de wereld had gezien. Na een avond van whisky drinken had hij de neef en zijn vrouw verteld, dat hij masochist was en dat Salina hem ongaarne geselde, en zij hadden gezegd: ‘Nu ja, iedereen heeft wel eens wat.’

Dit keer kon hij uitpakken, en hij maakte van de gelegenheid gebruik, gestimuleerd door Yda en mij die hem indiscrete vragen stelden, over de functie van de coïtus in zijn seksuele praktijk, over de wijze waarop hij zijn vrouw bevredigde nu de coïtus hem niet meer interesseerde, over de eventualiteit dat een goede marteling door een echt wrede vrouw zijn potentie zou herstellen, over mijn inzicht dat een masochist principieel nooit in staat is om zijn dagdroom tot werkelijkheid te maken.

Wij mochten hem, ondanks zijn stem, zijn taalgebruik, zijn paniekerige ogen. En zijn onzinnige hoop om nog eens een vrouw te ontmoeten die uit wreedheid slaafs genoeg was om precies te doen wat hij wenste, zijn nog altijd niet opgegeven verwachting dat het onmogelijke mogelijk zou blijken, roerde ons. Hij was intelligent, maniakaal en naïef - net als Sacher Masoch, zij het helaas zonder diens talent, martelaar voor een dagdroom.

Dagen lang praatten we over de man en zijn boek, waar we vrienden uit voorlazen om met hen verder te kunnen praten, en na zo intensieve voorbereiding kostte mij het werk niet veel tijd. De eerste staat moest echter herschreven worden, en het duurde een paar maanden voor ik daar de gelegenheid toe had. Toen stuurde ik Van Dam een doorslag, bang voor zijn antwoord.

Want ik had zijn tekst of ondergeschikt gemaakt aan een eigen betoog of van kritisch commentaar voorzien, met goede bedoelingen, en ik wist niet in hoeverre hij kon aanvaarden dat zijn verhaal uit elkaar was gerukt, zijn mening beschoolmeesterd, zijn dagdroom belachelijk gemaakt.

Mijn angst bleek overbodig. Hij was enthousiast. Al begreep ik dat voor hem, zo exhibitionistisch bezig, het heerlijk moest zijn dat iemand

zich maanden lang met zijn boek had geoccupeerd, afgezien van het resultaat, toch was ik onder de indruk van zijn reactie.

Waren de leerstellingen van het tijdschrift *Merlyn* hem van nature bekend? Het ging hem niet meer om zichzelf, maar om Van Dam, auteur en hoofdpersoon van een autobiografie, een man die enkel binnen dit boek met hem samenviel. Ik was bang geweest dat hij lacunes in zijn levensverhaal, door mij aangewezen, had willen opvullen; het had gemakkelijk gekund. Maar hij besefte, zonder het te beredeneren, dat zijn boek een ding op zichzelf was, en dat ik me daarmee had bemoeid, niet met hem persoonlijk. De becommentarieerde, beklaagde en bekritiseerde Van Dam was ook voor hem een vreemde.

In zijn boek had hij, met bijna onhebbelijke jovialiteit, mij en mijn vrouw uitgenodigd om naar zijn marteltuig te komen kijken, en nu ons werk af was, maakten we een afspraak. Blijkbaar was ons bezoek voor hem van betekenis. Hij belde een paar keer op, over de juiste trein, over de sigaretten die we gewend waren te roken, over de dranken die we prefereerden; ietwat beklemmend. Yda en ik hoopten dat we geprikkeld zouden worden, geïnspireerd, het kon ons niet schelen tot wat, of op z'n minst kennis zouden maken met een originele levensvorm. Nieuwsgierig en vol verwachting reisden we naar een forensen-

dorp in Het Gooi. Daar stonden bij de uitgang van het station Van Dam en zijn vrouw op ons te wachten.

Zij, de Salina die van hem hield maar die hem als Messalina niet voldeed, was een gezellige, gezette vrouw, heel middelbaar Hollands, met imitatie-leren deux-pièces aan en hoge motorlaarzen. Van Dam was, dat wisten we, een leerfetisjist. Zij reed ons, in een kleine auto, babbelend, naar een heel Hollands villaatje van twee onder een dak.

Het gangetje, de katoenen gordijntjes met zogenaamd moderne patronen, de chocolaatjes bij de koffie, de schaal met toastjes, vooraf klaargemaakt, bij het bier en de jenever, het tafeltje in de vorm van een schilderspalet, de spiegel in de vorm van een schilderspalet, het tv-toestel als een altaar, het bureau met ernaast aan de muur foto's van zijn kleinkinderen, de luie stoelen waaruit men niet kon opstaan. We waren op visite.

Alleen de katten waren ongewoon. Er waren er negen, geweldige gecastreerde of gesteriliseerde beesten, het hele huis stonk naar hen, die zoevend over ons heen sprongen, want bezoek maakte hen nerveus en jaloers. Maar Van Dam, dacht ik teleurgesteld, was geen Sacher-Masoch, hield van leer, niet van bont, en in zijn huishouden hadden de dieren geen erotische functie.

Van Dam en zijn vrouw, zoals hij ons vertelde sinds kort weer heel gelukkig, waren lief voor elkaar. Hij noemde haar ‘Toet’ en niet Salina, en zij noemde hem ‘Mop’, en samen zorgden zij ervoor dat wij voortdurend aten en dronken.

Bij ons had hij gedreven, bijna geïnspireerd geleken; nu, thuis, in zijn binnenhuisje, maakte hij vooral een overspannen indruk. Hij praatte, praatte, een uur of anderhalf, over de clichéfabriek waar hij boekhouder was, een zwaar vak, en demonstreerde ons in lange anekdotes met wat voor diplomatieke jovialiteit hij de arbeiders behandelde.

Salina leek ons lui en hartelijk, een brave vrouw. Zij meende, dat Van Dam zich te druk maakte en overwerkt was, en hij vertelde dat hij in de avonduren niet alleen schreef maar ook administraties van kleine bedrijven bijhield, want op haar vijftigste verjaardag moest Toet een nieuwe auto hebben. Hij had zich voorgenomen om het geld daarvoor op tijd bij elkaar te krijgen.

Over ons boek wilde Salina niet praten. Zij zou het wel lezen wanneer het gedrukt was, zei ze, en ze wist niet of al dat schrijven wel goed was voor haar man. Hij vroeg zich dat ook af. Intussen was hij weer begonnen, aan een sadistisch werk met verschrikkelijke scènes, waar hij na de televisie aan werkte, aan dat bureau, de blik op de foto's van zijn kleinkinderen. Salina

zei, dat ze het nieuwe boek helemaal niet zou lezen.

We hadden genoeg gepraat en gedronken, en ik herinnerde Van Dam aan zijn uitnodiging om ons zijn marteltuig te tonen.

Hij wilde meteen opstaan, maar zijn vrouw protesteerde. ‘De kamer is niet gedaan, Mop’ zei ze, ‘en het bed is niet opgemaakt.’

Hij vroeg haar om lief te zijn en naar boven te gaan, en zij deed het. Toen ze terug was zei ze: ‘Laten we nog even wachten, het is koud boven, ik heb het straalkacheltje aangestoken.’

Al wachtend plaagde Van Dam haar. ‘Ik moest haar eigenlijk aangeven bij de politie’ zei hij, ‘niet, Toet, je weet toch wel waarom?’

‘Wat dan, Mop?’ vroeg ze.

‘Ze heeft mijn duurste rijzweep kapot geslagen’ zei hij triomfantelijk, ‘vorige zondag, of is het soms niet zo?’

Ze zei: ‘Ja, Mop.’

Na een half uur zei Van Dam dat we moesten gaan.

‘We kunnen niet’ zei zijn vrouw, met een langzame schrik. ‘De stofzuiger staat nog op de overloop, die moet ik eerst weghalen.’

‘Wat geeft dat!’ riep hij geërgerd, ‘die mensen hebben wel eens meer een stofzuiger gezien.’

We volgden hen, de trap op, langs de stofzuiger, naar een piepkleine logeerkamer, met een

bed, een spiegel in de vorm van een palet, een vaste wastafel, lapjes en doekjes, heel Hollands huiselijk, een boekenplankje met een vaasje erop. Van Dam opende, met een sleutel, een wandkast en deed uitnodigend een stap terug. We keken: aan een stang hingen zwepen en riemen keurig naast elkaar. Yda wees op een tuig dat zij niet herkende en vroeg: ‘Wat is dát?’

Salina zei: ‘Dat zijn de foltergordels die ik aan moet.’

Zij haalde ze uit de kast en gespte ze om, een gordel om het middel en een gordel schuin over de borst, met eraan hangend, als aan een padvindersriem, kettingen, een fietsslot om de kettingen mee te kunnen sluiten, leren, kwastachtige karwatsen, lange, korte, dikke en dunne zwepen.

‘U ziet het nu niet helemáál goed’ zei Van Dam. ‘Anders heeft ze, als ze wreed is, natuurlijk een leren jas aan en laarzen met sporen.’

‘Kijk’ zei hij vertrouwelijk tegen mij, terwijl Yda de gordels van de dikke vrouw nader bestudeerde alsof het om een nieuwe blouse ging, ‘deze heeft ze zondag kapot geslagen.’

Het was een vrij stijve, korte rijzweep waarvan het leertje was afgeraakt, en het ding boeide mij. Wie was ik? Ik probeerde hem op mijn linkerhand en vroeg Van Dam of hij erg pijn deed.

‘Hij is een dondersteen’ zei hij, ‘als er vlug

mee geslagen wordt is het niet om uit te houden.'

Ik haalde een lange, soepele zweep uit de kast en stond er mee in de hand in de hoop dat ik geprikkeld zou worden, maar het lukte niet.

'Hoe kun je die hier gebruiken' vroeg ik, 'in dit kleine kamertje?'

De vrouw zei: 'Het is een slag, je moet hem op een bepaalde manier draaien.'

We gingen naar de slaapkamer waar in een kast een rij krakerige, onelegante leren jassen hing en hoge laarzen stonden, en Van Dam zei: 'Ik heb in mijn boek geschreven dat ik zeventig stuks materiaal had. U ziet dat ik niet heb overdreven.'

Op weg naar beneden praatten we erover hoeveel dit alles wel gekost had, vijfduizend, dacht hij, zevenduizend zij, al was er veel van de uitverkoop, en toen we besproken hadden wanneer hij gemarteld werd, zondagmiddags, na een borrel, zei ze: 'Ik doe het niet graag, maar het is een wonder zo gauw als zijn huid geneest.'

Het model

1

Het woord, waar is het woord nou?

Marjan zei, dat ik telkens een verkeerd krotje optilde. Ach nee, dat was het niet. Krotje? Verkeerd krotje? Verkeerd is goed. Maar krotje? Verkeerd krotje optilde? Optilde? Open tilde. Ja, open tilde. Tilde? Nee, niet tilde. Deed. Open deed. Verkeerd krotje open deed? Niet krotje. Kratje. Niet kratje. Kistje. Niet kistje. Kastje. Marjan zei, dat ik telkens een verkeerd krotje optilde. Nee, nee, Krotje optilde.

Waar is het woord nou? Ik deed het kastje open, dat is het: het kastje open, ik deed het kastje open. Ze begreep me weer niet, die juffrouw, die kinderjuffrouw, die nurse, - nee, niet kinderjuffrouw.

Ik zei: ‘Feest’. Het was niet ‘feest’, maar dat lag in het krotje, nee, niet krotje: ‘Feest’. Niet feest, geenszins feest, in genen dele feest, helemaal geen feest.

Ik zei: ‘Fees, juffrouw, fees.’

Ze vroeg: ‘Wilt u een vest?’

Ik werd boos, ik sloeg naar haar: ‘Nee, nee, fees.’

Ze keek me lang aan, ik zei: ‘Driehoek’, heel duidelijk, ‘Driehoek.’

Zij vroeg: ‘Driehoek?’

‘Ja, ja’ zei ik blij, maar ze begreep me weer

niet, die juffrouw, ze vroeg: ‘Wat driehoek? Waar heeft het mee te maken?’

Wat driehoek, dacht ik woedend, wat driehoek, ik kan niet zonder driehoek. Ik zei: ‘Ja, driehoek, fees.’

Ze zei: ‘Ik begrijp u niet, meneer Alers,’ haalde haar schouders op en ging weg.

Wat is het woord nou? Vles! Vles? Ja. ‘Juffrouw’ roep ik - nee niet juffrouw, kinderjuffrouw, nee -, ik roep: ‘Juffrouw! Vles!’

Maar er is geen juffrouw of ze horen me niet. Ik sla op de tafel. ‘Juffrouw!’ Maar ze horen me niet.

Ineens zijn de kinderen er.

‘Juffrouw, ves’ zeg ik, en Marjan kijkt me lief aan en zegt: ‘Juffrouw? Bedoelt u mij?’

‘Nee, nee, nee’ zeg ik boos.

En zij: ‘De zuster? Bedoelt u de zuster?’

‘Ja’ zeg ik, ‘ja, de ves.’

‘De ves?’

‘Ja, de ves, de driehoek.’

‘Wat is dat voor een ding?’

Ik sla op de tafel, ik zeg: ‘Ja, ja, ja, ves, driehoek.’ Ik lach verontschuldigend om mijn boosheid, zij kunnen het ook niet helpen, ik grinnik even en teken het met mijn lamme rechterhand, de ves, de driehoek.

‘Het urinaal, bedoelt u dat?’

‘Ja, ja, ja’ zeg ik en zak achterover op mijn

stoel. Ze hebben me begrepen, ik hoef niet bang meer te zijn, ze zetten de fles naast mijn stoel, ik maak mezelf niet meer nat, alles is in orde. Ik voel me heel gelukkig. Ik ben gereden. Nee, niet gereden, - reden, reedde, gereed. Nee, niet *reden.* Redden! Redden, redde, gered. Ik ben gered, gereden.

De kinderen hebben het begrepen, ze begrijpen alles. Ik leg het ze uit, ik ben zacht, vriendschappelijk, een beetje sentimenteel. Ik leg het ze uit; nu die fles naast me staat kan ik veel meer. Ik leg ze uit dat zulke kleine, vieze dingen mijn leven uitmaken, voorzover je wat ik doe nog leven kunt noemen. Ik leg ze uit, dat ik het aardig vind wanneer ze komen en dat Marjan, mijn schoondochter, de lieve jonge vrouw van Pierre, me zo goed verstaat, het beste van alle mensen.

Ik leg ze uit dat ze niet hoeven te treuren: een man van achtenzeventig die na een beroerte nog wat verder vegeteert. Wat zou het? Het is niet aangenaam en niet onaangenaam, en het is wel gek, wel een gekke boel, telkens woorden kwijt te raken. Ik leg het ze allemaal uit en wijs op mijn voorhoofd. Links, daar zit het, een knoop of zo, daar kan ik niet denken. Ik lach. Ze moeten zich niet druk maken, het doet er niet toe.

‘Heb je hoofdpijn?’ vraagt Marjan.

Ik zak achterover. Ze hebben me niet verstaan. Ik schud het hoofd en zeg beleefd: ‘Hele-

maal geen pijn, helemaal niet’ en glimlach.

Pierre is oud, mijn zoon, bijna grijs en zo zenuwachtig, wat is hij zenuwachtig. Hij praat langzaam, denkt hij dat ik hem niet versta? Misschien praat hij zo op college.

‘Vader’ zegt hij, ‘er zijn allerlei mensen die je willen opzoeken.’

‘Dat is aardig’ zeg ik, ‘dat is aardig.’

‘Wat zeg je?’

‘Vader zegt dat het aardig is' zegt Marjan, en ik knik haar dankbaar toe, zij begrijpt me het best van alle mensen.

‘En Margreet wil natuurlijk gauw komen.’

Ik schrik. ‘Nee, nee, nee, geen vrouwen’ zeg ik, ‘helemaal geen vrouwen.’

‘Wat zeg je?’

‘Vader zegt dat hij geen vrouwen wil' zegt Marjan.

‘Margreet vertelde, dat ze op je bureau een manuscript heeft gevonden. Moeten we daar iets mee doen?’

Ik wil er niet aan denken en haal mijn schouders op.

‘Is het een nieuw verhaal misschien?’

Ik haal mijn schouders op en glimlach.

‘Ik wist helemaal niet dat je ergens aan bezig was.’

‘Niet meer bezig’ zeg ik, ‘niet meer bezig. Ik kan toch niets meer doen.’

Pierre zegt: ‘We gaan niet in je papieren rommelen als je ons geen toestemming geeft, maar we kunnen dat manuscript ook niet zomaar laten liggen. Moet je uitgever het hebben?’

Ik maak een gebaar waarvan ik zelf niet weet wat het betekent.

Pierre zucht. ‘Maak je nergens ongerust over’ zegt hij, ‘ik zal wel zien. Je vindt het toch goed dat ik erin kijk?’

Ik knik zonder iets te zeggen. Wat zou ik zeggen?

Dan nemen ze afscheid. ‘Jullie zijn aardige kinderen’ zeg ik, en houd Marjans hand een tijdje vast, en wuif ze na als ze de kamer uitgaan, met mijn lamme rechterhand die al wat beter wordt. Ik denk: Nu heb ik nog vergeten te vragen hoe het allemaal is gegaan. Ik heb in een hol gelegen, met mijn hoofd in een hol, heel vreemd, donker, langzaam, warm en bang. Maar bang ben ik niet meer, dat is fijn, ik ben niet bang meer.

‘Ik zal wel rijden’ zei Marjan, want ze zag hoe nerveus hij was, pakte zijn hand die klam aanvoelde en trilde, hij kon hier niet tegenop, ‘hoe vond je hem?’

‘Verschrikkelijk, eenvoudig verschrikkelijk’ zei Pierre, ‘waarom is hij niet doodgegaan? Daar zit hij nu in een hoekje te mummelen, he-

lemaal dement, en hij heeft nog altijd die intelligente kop en dat sceptische lachje en die manier om zijn wenkbrauwen op te trekken en die peinzende blik. Dat is toch te gek. Waarom past zo'n kop zich niet aan bij wat eronder zit?'

'Hij is niet dement' zei Marjan. 'Kom, geef me het sleuteltje.'

Hij gaf het haar. 'Denk je van niet?'

'Nee. Hij is zichzelf, helemaal, ik vind hem fantastisch.'

'Wat is er voor fantastisch aan hem?'

'Hij is half verlamd, hij is een deel van zijn denkvermogen kwijt en hij weet het even precies als jij en ik, al kan hij de woorden niet vinden. Ik geloof zelfs dat hij het leuk vindt om naar de woorden te zoeken.'

'Heb jij hem verstaan?'

'Hij reageerde heel goed op wat we zeiden, en hij probeerde ons iets uit te leggen over zijn handicap, het was een betoog, dat kon je horen aan de toon. Waar gaan we eigenlijk heen?'

'We zullen wel naar zijn huis moeten, denk je niet. We moeten Margreet toch op de hoogte brengen?'

'O God, Margreet. Dat knap jij op? Dat die arme niet eens naar hem toe mag. Nu ja, misschien vindt ze het wel makkelijker zo.'

Ze reden de lege, zondagse binnenstad uit, de bruggen over, langs de havens en kwamen bij

de kleine villa. Het was koud, grijs weer, met zo nu en dan vuil zonlicht, ze huiverden toen ze uitstapten en over het grintpad liepen.

‘Toch idioot dat hij daar wilde wonen’ zei Pierre.

Marjan belde, ging het eerst naar binnen, en even later zaten ze in een kamer van niets, uitziend over een kale tuin, tegenover een kleine, bevende vrouw, met lang, opgebonden peper- en zoutkleurig haar, een dons van zwart op de bovenlip, mooie, grote, zwarte, bange ogen achter een bril, een dik lichaam.

‘Zal ik iets voor jullie klaar maken?’ vroeg ze. ‘Wil je een boterham? Of een kop soep? Ik heb alles, ik maak van alles teveel klaar. Net of hij er nog is. Ik denk steeds dat hij naar beneden komt om te eten.’

‘Heb je een borrel?’ vroeg Pierre.

‘Wat zeg je?’

Ze vertrok haar gezicht en stak het vooruit om hem beter te horen.

Pierre haalde diep adem. ‘Of je een borrel hebt!’ brulde hij.

‘Natuurlijk, natuurlijk’ zei ze, zenuwachtig lachend, en stond op. Ze liep slecht, ze hoorde slecht, ze zag slecht, ze scharrelde naar het dressoir, met haar hand voelde ze over een plank tot ze de borrelglaasjes had gevonden, in een lelijke houding, haar gebogen achterwerk naar de ka-

mer, en een voor een zette ze de glaasjes op het langwerpige tafeltje in het midden, met een Perzisch tapijtje schuin erover.

‘Zou jij de drank willen halen, Pierre?’ vroeg ze. ‘Die is bij je vader, je weet het wel.’

Hij stond meteen op, liep het smalle gangetje door, een trap op en snikte bijna toen hij in zijn vaders kamer was. Het waren twee kamers geweest, maar de tussenmuur was weggebroken en zo was het enige redelijke vertrek in het huis ontstaan. Het was er stil en rustig van licht door het donkere hout van de boekenkasten langs de wand en het grote negentiende-eeuwse bureau, het rook er naar pijptabak, lavendel en een oude man. Tussen en naast de ramen - het vertrek had er twee, uitkijkend over het vreselijke voortuintje - hingen kleine schilderijen, etsen, prenten, soms drie boven elkaar. Op het bureau aan de rechterwand, zodat wie er achter zat de hele ruimte kon overzien, stonden portretten in zilveren lijsten. Het was een kamer vol verleden. Op het vloeiblad lag, omringd door brieven, het stapeltje papier dat het manuscript moest zijn waarover Margreet door de telefoon had verteld.

Hij pakte het op. *Het model* las hij op het eerste vel. Hij woog het, bladerde erin, zag dat het uit honderd, met grote interlinie getikte kwarto-vellen bestond en legde het neer.

Hij meende dat hij zich nog nooit zo ongelukkig had gevoeld, in zijn puberteit niet, in de oorlog niet, tijdens de mislukking van zijn eerste huwelijk niet. Zonder na te denken, zomaar een plicht vervullend, draaide hij zich om naar de wandkast schuin achter het bureau, opende deze en haalde er jenever, port en sherry uit. De flessen zette hij op het bureau, naast het manuscript, en hij zuchtte weer.

Hij moest terug naar dat kleine kamertje, naar Margreets onmogelijke salon, en uit volle keel onnozelheden brullen, dat was hun gesprek. Hij voelde zich zijn vader. Zo had deze toch ook gedaan, jaren en jaren lang, na Margreets ziekte, het was niet in te denken zo luguber.

Hij had hier gezeten, achter zijn bureau, en in fijn, langzaam schrift zijn cahiers gevuld met steeds vager en essentiëler wordende verhalen, hij was langs zijn boeken gedrenteld, had er zo nu en dan een in de hand genomen, de pijp tussen zijn tanden, was dan naar beneden gegaan en had met zijn oude stem overluide conversatie moeten voeren.

Over wat in godsnaam? Hij had moeten luisteren naar dat beverige gepraat en moeten kijken naar het ronde, eigenlijk lieve gezicht dat in zichzelf had behoren te rusten, maar de zintuigen, zo zwak geworden, hadden zich begerig ontwikkeld, puilden naar voren. De ogen ston-

den op steeltjes, de oren spitsten zich. Verdomme, dacht hij, zij is een mopshond die op een muis is gaan lijken.

Hij rilde van nervositeit, en met twee flessen onder zijn linkerarm, de derde in zijn rechterhand, daalde hij moeizaam af. Marjan had dan toch voor de informatie moeten zorgen, dacht hij beschaamd en opgelucht.

Maar zodra hij binnen was, zei ze: ‘Vertel jij eens hoe je je vader vond,’ en toen hij de glazen had ingeschonken, brulde hij: ‘Goed, Margreet, hij maakt het goed. Hij vroeg naar je, hij was erg trots toen we vertelden hoe flink je was geweest. Hij moet voorlopig rust hebben, hij is erg moe. Maar zo gauw mogelijk wil hij je zien. Dat zei hij.’

‘Wat zeg je? Wat zeg je?’ fluisterde het vrouwtje, het kopje zover mogelijk naar voren. ‘Praat toch wat harder, Pierre, je vader mompelde ook altijd zo.’

Hij herhaalde de onzin nog luider en langzamer, en zij knikte, straalde bij het compliment, zei: ‘Ja, ja, ik heb meteen de dokter opgebeld toen ik hem vond, ja, ja.’

Pierre dronk zijn glas snel leeg en vulde het opnieuw, onder de trage blik van Marjan, die haar schoenen had uitgedaan en met de voeten onder zich gekruist in haar fauteuil zat, zich nieuwsgierig onttrekkend aan de situatie.

Pierre begon over het manuscript. Hij zei dat zijn vader hem gevraagd had om het mee te nemen en in te kijken en Margreet knikte opgelucht.

‘Heb je het gelezen?’ schreeuwde hij, om maar iets te schreeuwen.

‘Ik mocht nooit iets lezen van je vader’ zei ze, op een koket-eerlijk toontje van grappig kind, ‘dat weet je toch wel. Pas als het gedrukt was mocht ik het lezen, en dan mocht ik er nog niets over zeggen.’

Pierre haalde het manuscript, ze namen afscheid en reden zwijgend weg, nagewuifd door het vrouwtje dat tranen in de ogen had.

‘Lieve God’ zei Pierre, terwijl ze de weg naar Den Haag reden, ‘wat moet dat onwijze schepsel nu verder in dat huisje? Wat moet het allemaal? Als we in Leiden zijn, ga ik eerst dat verhaal maar lezen. Misschien knap ik ervan op, het is op z'n minst een teken van leven.’

‘We wisten toch niet dat hij ergens mee bezig was?’

‘De laatste keer dat we bij hem waren, weet je, een week geleden, voor zijn beroerte, heeft hij me wat oude mannengeschiedenissen zitten te vertellen, je kent ze, over zijn dichterlijke jeugd, wel gek, en ik vroeg uit beleefdheid waarom hij zijn mémoires niet ging schrijven, een decadente, vermoeide jongeling die gezond oud werd.

Ach nee, zei hij, dat heeft geen zin.'

'Wat is het voor een boek?'

'Het lijkt me een novelle van de gewone omvang, *Het model*, dat is alles wat ik ervan weet.'

Ze parkeerden voor de deur, liepen de marmeren gang door. Pierre ging naar zijn studeerkamer op de eerste verdieping, Marjan naar de grote zitkamer waar ze thuis was.

Ze drentelde rond, peinzend zonder ergens over na te denken, ontroerd en ontstemd, maar ze wist niet precies over wat, keek naar de boeken die een van de wanden vulden en stond stil bij de plank waarop die van haar schoonvader keurig chronologisch naast elkaar waren gezet.

Dit was zijn debuut, dacht zij, van vijfenvijftig jaar geleden, *Nachtglanzen, verzen van H. Alers jr.*, wie senior was kon niemand meer vertellen. 'Niet eens een belofte' had Pierre gezegd, 'er verschenen toen dertig bundels per jaar van dat niveau.'

Een dikke, groflinnen, grijze band, met kunstig getekende zwarte slierletters en daaromheen nog meer slierten, opdikkend, duur aanvoelend papier, een grote drukletter. Ze bladerde in het boek. 'Uit Uwe oogen vloeit de zoete nacht.' Zou Pierres moeder die nacht hebben doen vloeien? Zij moest een mooie, deftige vrouw zijn geweest, jammer dat ze haar niet had gekend.

En dit was, van drie jaar later, zijn tweede

bundel, *De clown, gedichten van Herman Alers*, een man zonder vader. Hij was toen wel veelbelovend, had Pierre gezegd, hij verwerkte het expressionisme op zijn eigen manier. Het boekje was dun, had een papieren kaft en een strenge opmaak. Zij las: ‘Schril pijpt de avond achter het plantsoen, mijn doode voeten moeten waanzin dansen.’

Marjan lachte en zette het boekje terug in de rij. Hoe zou hij toen geweest zijn? Zij kon zich de oude man niet als jong voorstellen, die boeiende rimpelkop gaaf en onnozel, die naakte schedel behaard, en de portretten uit zijn jeugd leken haar belachelijk geposeerd. Wist Pierre er maar iets over te vertellen! Zijn vak van vergelijkende litteratuurwetenschap maakte dat hij zulke belangstellingen minachtte, roerend naïef eigenlijk.

Ze keek verder. In de jaren dertig kwam zijn eerste periode van echt succes, ook internationaal: grote biografieën. ‘Vakwerk’ had Pierre gezegd, ‘het genre is op het ogenblik niet in tel, dat zegt niets, maar vader was minstens even goed als Zweig en Maurois. In Nederland evenaarde niemand hem. Zijn stijl was voor die tijd vrij zakelijk, en hij had zich uitstekend gedocumenteerd. De evocatie van de hitte in *Jan Pietersz. Coen* kwam toen in alle schoolboeken, en hij is nooit in Indië geweest.’

Hölderlin, Aubrey Beardsley. ‘Verbluffende boeken’ had Pierre gezegd, ‘in de keuze van de personen de tijd dertig jaar vooruit. De Duitse en Engelse critici hadden de grootst mogelijke bewondering voor vaders inlevingsvermogen. Hij werkte toen echt voor de wereldmarkt.’

‘En dan komt een neergang’ had hij gezegd. ‘De isolatie van de oorlog en het onvermogen om de gebeurtenissen direct te verwerken speelden hem parten, net als zijn collega's overigens.’

Verzet op rijm, ze bladerde in het slecht, op houthoudend bruin papier gedrukte boekje: ‘Eens zal het leugenbeest ons land verlaten.’ Ja, dat was ongelofelijk.

De verzetstrilogie had ze gelezen voordat ze Pierre kende, ze was nog op school, en ze was onder de indruk geweest. ‘Slecht gemaakt’ had Pierre gezegd, ‘emotioneel en zonder voldoende afstand.’

Daar stonden de zeven korte romans of novellen die hem een tweede periode van succes hadden bezorgd, zij het dan enkel in Nederland, vage, statige verhalen, zij had vijf ervan in manuscript gelezen, spelend in een niet aangeduide tijd. ‘Bijna klassieke tragedies’ had Pierre gezegd, ‘de bekroning van zijn oeuvre.’

En nu zat hij in de hoek van zijn ziekenhuiskamer op een stoel, helemaal niemand meer en toch zo onverwisselbaar zichzelf, een sterke, bre-

de, boerse man, met een breed, boers gezicht, en hij had in de loop van zijn leven er een uitdrukking op gelegd van geest en verfijning.

‘Wat híj met zijn gezicht heeft gedaan!’ had Pierre gezegd. ‘Alles is er grof aan, van nature, de vormen, de dikke, altijd wat bruine huid, de stompe neus, de scheve mond, de kleine grijze ogen, die bobbelige, glimmend kale schedel. Maar de lijnen en groeven zijn stuk voor stuk fijne grafiek, en die heeft hij zelf aangebracht. Heb je zijn voorhoofd wel eens bestudeerd als hij zijn wenkbrauwen optrekt? Liniatuur van Rembrandt!’

Hij was aardig dronken geweest die avond. Straks zou hij naar benden komen om over het nieuwe boek te vertellen, en zij zag er tegenop. Ze zou liever blijven drentelen en sigaretten roken, vaag associërend, dan luisteren naar een uiteenzetting. Ze had soms genoeg van uiteenzettingen. Zou er haar leven lang tegen haar gepraat worden?

Ze hoorde hem de trap afkomen en even later stond hij in haar kamer, vertrouwd en vreemd, een lange, schrale, grijs wordende man met een bril. Hij zei beheerst en vriendelijk: ‘Vind je het goed, liefje, als we ergens wat gaan eten en drinken, in Amsterdam of zo? Ik heb geen zin om thuis te blijven.’

Hij lachte hoog en zenuwachtig. ‘Weet je, dat

nieuwe boek van vader is wat men, niet helemaal terecht, pornografie pleegt te noemen, en op een bepaalde manier plagiaat.'

2

Zijn onrust is ziekelijk geworden, dacht Marjan, ik moet eens met de dokter praten, en hij drinkt teveel. Wat zou hij toch hebben?

Ze waren naar Amsterdam gereden en hij had gezwegen, maar geslikt en gehoest alsof hij het erg te kwaad had, en nu, in dit café waar ze waren ingegaan omdat het dan wel oud-Hollands was maar stil, en waar telkens een druk zevenjarig Engels jongetje met blonde krullen een nieuwe, verbluffend goede kindertekening kwam vertonen, die het aan het tafeltje naast hen vervaardigde, bestelde hij de ene borrel na de andere en praatte, praatte, met zijn zachte, hoge, indringende stem. Het irriteerde haar en wekte haar medelijden op.

Zijn associaties waren zo snel dat zij er moe van werd. 'Je vindt de tekeningen van dat jongetje interessant' zei hij, 'terecht, ze hebben een bijzondere kwaliteit. Maar waar heeft hij zijn inspiratie vandaan? Jij en ik weten het niet. Zijn onderwerpen, zijn teksten zijn uit een of andere subcultuur van televisie of film, dat is duidelijk.

Piratenschepen, science fiction-monsters, slogans, een ongelofelijk begaafd jongetje, enorm gevoelig voor indrukken en zo creatief dat hij er meteen iets orgineels mee doet, heel interessant.'

Hij stak weer een sigaret op. 'Die subcultuur' zei hij, 'is voor een wetenschapsman belangwekkender dan de officiële cultuur, dat heb ik je al zo vaak uitgelegd. Jij hebt altijd weerzin gehad tegen mijn studie over de pornografie. Ach God, nu heb je op zo'n rare manier gelijk gekregen.'

'Schei toch uit' zei ze, 'ik had niet echt weerzin, ik hoef er toch geen belangstelling voor te hebben?'

'Je was jaloers, in zekere zin was je jaloers, dat kun je niet ontkennen.'

'Liefje, waarom ben je zo agressief?'

'Maar ik erken dat je gelijk hebt gehad! Doe ik dat niet? Ik erken het ruiterlijk. Het was misschien het enige originele onderwerp dat ik ooit heb aangepakt, maar ik had het beter niet kunnen doen. Je had gelijk! Voor de eerste keer in mijn leven erken ik dat een vrouw intuïtie heeft.'

'Je bent toch niet echt verantwoordelijk voor wat je vader schrijft, je overdrijft onzinnig, en wat zou het dan nog?'

'Ik overdrijf niet. Vader was erg geïnteres-

seerd in wat Heniger en ik deden, op zijn manier, je weet wel, zogenaamd met veel afstand, en het resultaat is dit. Ik heb het hem toch allemaal zelf uitgelegd: dat de pornografie als litterair genre nooit behoorlijk is onderzocht en dat ik in Heniger voor het eerst een psycholoog heb gevonden die inzag dat er een hoop uit te leren is. Hij heeft gelezen en gekeken, en is toen zelf een pornografische roman gaan schrijven. Het is idioot. We hadden met jou en Margreet erbij over alles moeten praten. Die weerzin van jou en die geheimzinnigheid...'

'Nu is het nog mijn schuld ook!'

'Nee, liefje, nee, zo bedoel ik het niet. Maar je hebt me wel belachelijk gevonden, is het niet, je zou me graag belachelijk hebben gemaakt.'

'Hou toch op' zei ze, 'hou toch op. Ik heb genoeg van al dat geruzie. En wat moet ik met die pornografie?'

'Is het mijn schuld dat ik er over moet praten? Ja, verdomme, juist wel. Ik heb mijn vader een fraaie inspiratie verschaft.'

Ze maakte een elegant gebaar van afweer, beide handen in de lucht, en prees het jongetje dat een nieuwe tekening op het Perzische tapijtje legde en haar stralend aankeek. 'Nu moet je een verhaal bedenken in tien tekeningen' zei ze, 'en dan pas terugkomen. Dat is toch leuk?'

'Vader was al bijna dement de laatste maan-

den' zei Pierre, 'en dat halfzieke brein wist niet meer wat het gelezen en wat het zelf bedacht had. Ik kan me dat wel voorstellen, jij niet?'

'Je zei toch dat het goed geschreven was?'

'Zijn ouderdomsstijl, heel kalm en sierlijk, met de dialogen opgenomen in het vertellende proza. En dan al die gekke gebeurtenissen.'

'Dan kan hij toch niet dement zijn geweest.'

'Waarom niet? Stijl is een verworvenheid, een routine, een vakbekwaamheid. Zou een demente timmerman niet meer kunnen zagen?'

'Hij zou geen kast meer kunnen maken.'

'Maar zagen kan hij, zolang zijn handen niet al te erg trillen. Tenminste, dat denk ik.'

'Zullen we niet gaan eten?'

'Laten we eerst nog wat drinken.'

'Je drinkt teveel.'

'Het kan natuurlijk ook zijn, dat hij het bewust heeft gedaan, een litterair spel, enkel voor de kenners. Ja God, dat kan, zou hij dat bedoeld hebben? De pornografie bestaat voor driekwart uit citaten, het citaat is als het ware een bestanddeel ervan. Steeds dezelfde scènes en personages, als je die tot seksuele organen gereduceerde mensen nog personages kunt noemen, en hij heeft opzettelijk geplagieerd, een grap, om min of meer binnen het genre te blijven, volgens de wetten die hij van Heniger en mij heeft geleerd. Nee, ik geloof het toch niet. Dat zou ik ge-

merkt hebben bij de lectuur. Ik ben toch een ervaren lezer?'

'Ik heb honger.'

'Ik wou dat ik erover kon praten met hem, en nu zit hij daar maar te mummelen. Zou hij nog iets weten van het manuscript?'

'Ik denk van wel.'

'Het is meer dan gek. Die oude man schrijft in zijn werkkamer zachte volzinnen vol liederlijkheden en gaat dan naar beneden, naar Margreet, pap eten en een gesprek schreeuwen over de winkeliers. Meer dan gek. Die oude man.'

'Je moet nu ophouden met drinken.'

'Waarom? We gaan toch zo eten? Maar wat moeten we doen met dat boek? Ik zal je de inhoud niet navertellen, je moet het zelf lezen. Ja, al heeft dat aan de andere kant geen zin, want het plagiaat, nu, plagiaat in het thema, zul jij niet ontdekken. Misschien is dat juist goed, je bent dit keer gewoon een lezeres. Of wil je niet?'

'Natuurlijk wil ik het lezen.'

'Ik ben benieuwd. Lees je het vanavond nog? Ik móet er met je over praten, ik houd het niet uit zo. Kom, zeg dat jongetje goedendag en laten we gaan eten. Dan rijden we naar huis en ga jij lezen. Is dat goed?'

'Natuurlijk, liefje, reken maar af.'

Ze reed hem naar huis, hij haalde de papieren,

gaf ze haar en ging terug naar zijn studeerkamer. En zij zat met de voeten onder zich in een oude leren clubfauteuil, voor de zoveelste keer van haar leven met een manuscript in haar handen.

Haar eerste vriend had gedichten geschreven die ze op kantoor overtikte, al was zijn handschrift heel duidelijk, haar tweede vriend was op de Toneelschool en wilde de dramatische kunst vernieuwen. En toen was ze met Pierre getrouwd, tien jaar geleden, ze was pas tweeëntwintig en hij negenendertig, en het was ernst geworden met de manuscripten. Verhandelingen over het sonnet, een stuk of zes, Joyce in het licht van de Engelse en Duitse essayistiek, Delacroix' opvatting van Goethes Faust, de verhalen van haar schoonvader, goede hemel, had ze niet liever kinderen gehad. En nu las ze dan pornografie, geschreven door haar schoonvader van tegen de tachtig, ze begon te lachen.

Het verhaal begon heel simpel: ‘Anna leerde Erik kennen op een dansavond van haar jeugdclub. Met haar zestien jaren paste zij er, vooral omdat zij als klein, tenger en kinderlijk peinzend meisje jonger leek dan de overdadige veertienjarigen die er de toon aangaven. Het viel haar niet op, dat Erik er in het geheel niet paste, in het uitgewoonde zaaltje van het clubhuis. Natuurlijk, de grote, blonde Erik, tweeëntwintig zoals hij zei, was de enige man in het gezelschap van

schuwe of branie schoppende jongens, dat merkte zij op, maar zij vroeg zich niet af wat hij eigenlijk hier was komen doen.'

Erik ging een paar zaterdagavonden met de brave Anna naar de bioscoop, teer zijn arm om haar schouder leggend, en bracht haar toen bij een vriend die fotografeerde en filmde, Arnold. Deze bewoonde een oud huis, en zijn atelier was een soort uitdragerij, vol stoelen, tafels, divans, sofa's, kasten, allemaal nodig voor zijn werk. De grote, breedgebouwde man zag er bijzonder uit, met een zwart baardje dat naar voren was gekamd en dat dreigend opwipte als hij praatte. Veel haren had hij niet meer. Hij had ze heel lang laten groeien en zorgvuldig over zijn schedel gelegd, zodat zijn kaalheid aardig verborgen bleef. Zijn bakkebaarden, sterk vergrijzend, kwamen tot halverwege zijn wangen. Zijn donkere ogen hadden ook iets bijzonders, Anna wist niet goed wat, ze waren erg star en fonkelden, en zij vergeleek ze met kooltjes vuur.

Erik, die haar bijna tot haar verdriet met zoveel respect had behandeld, werd die eerste avond op het atelier amoureuzer, en zij, na wat wijn te hebben gedronken, vond zijn warme en begerige mond heerlijk passen op de hare.

Arnold was enthousiast over het schouwspel, hij noemde hen een mooi paartje, en voor hij een nieuwe fles opentrok sprong hij om hen heen,

om hen met de blik van een vakman te bekijken.

Aan het eind van de avond, toen zij hun zoen onder zijn keurend oog enige malen hadden herhaald, deed hij hun een voorstel. Hij moest prentbriefkaarten maken, heel conventionele kitsch-kaarten met verloofde paartjes en bloemen aanreikende meisjes, en hij wilde dat zij daar model voor stonden. Het was wel even werken, zei hij, poseren is een vak dat je moet leren, maar ik geloof dat jullie er talent voor hebben.

Anna weifelde, tot bleek dat Erik het geld dat zij zouden krijgen hard nodig had. Zij schaamde zich over de kosten die hij voor haar gemaakt had, in bioscopen en cafés, en stemde toe.

Een aantal zaterdagavonden werden aan de prentbriefkaarten gewijd, en inderdaad bleek het vrij hard werken te zijn. Zij moesten op bevel glimlachen, hun hand naar elkaar uitsteken, verlangend kijken, zij moesten telkens andere kleren dragen, uit eigen bezit of uit Arnolds voorraad, en die moesten dan weer worden vermaakt.

Het wende. En het was bepaald gezellig. In het atelier, onder de warme lampen, was Erik behulpzaam en hartstochtelijk, helemaal niet zo gegeneerd als wanneer hij haar naar huis bracht. Hij kuste haar, hij stoeide met haar, hij maakte haar verhit en gelukkig. Op een avond liet zij

zich fotograferen op een sofa, de rechterborst uit haar bloesje, terwijl Erik haar vurig op de mond zoende, en pas later in bed schaamde zij zich.

Marjan las de eerste tien bladzijden alsof zij niet door haar schoonvader waren geschreven, zonder er bij na te denken. Was dit nu pornografie? Het was wel zwoel en nogal gek, de onder de schijnwerpers van een belachelijke demon opbloeiende kalverliefde van het meisje, maar het had ook iets roerends. Ze stak een sigaret op, bladerde even door, om te kijken hoeveel ze nog lezen moest, en boog zich weer over het manuscript.

Naakt poseren wilde Anna niet, en zowel Arnold als Erik toonden alle begrip. Erik zelf had er geen bezwaar tegen om zich enkel in een zwembroekje te laten fotograferen, met een vis in de hand die hij haar stralend gaf, en zij vond hem mooi en sterk, wat op de foto uit haar glimlach bleek. In bikini dorst zij ook wel, en zo kusten zij elkaar dan half ontkleed, liggend in een duinpan van over de vloer uitgestort zand.

De zaterdagavonden werden zo opwindend voor Anna, dat zij afwezig haar werk deed op de drukkerij waar zij koffie zette en een beetje met de administratie hielp, en thuis, voor haar moeder en haar twee zusjes, niets meer betekende.

En toen, na vele weken, was Arnold, aan zijn

baard plukkend, stotterend, begonnen over een dilemma waarvoor hij stond. Hij had een belangrijke maar lastige opdracht, hij moest aan een buitenlands tijdschrift een foto leveren van een pak slaag. Een tiener-meisje lag bij haar vader over de knie met opgeschoven minijurk en de broek naar beneden.

Anna en Erik schrokken. Het hoefde geen obscene foto te worden, zei Arnold, het was een humoristische illustratie bij een artikel over ontwortelde jeugd, en hij kon de foto zo nemen dat Anna's gezicht er niet op kwam. Zij zouden elk vijftig gulden krijgen.

Het was, zij beseften dat alle drie, aan Anna om te beslissen. Erik zou zich nergens over te hoeven schamen, hij had geld nodig en kon zich desnoods laten fotograferen met een ander meisje. En zo lag ze dan half naakt op Eriks schoot. Haar benen moesten in een houding van trappelen verstard zijn, haar hoofd - enkel het achterhoofd was te zien - moest als in geschrokken pijn zijn opgeheven, haar handen moesten een gebaar maken als om haar billen te beschermen. Er werd gerommeld aan haar kleding om haar ontkleding zo effectief mogelijk te maken. Telkens moest ze anders gaan liggen op Eriks dijen waartussen zij zijn lid duidelijk voelde, zij rilde van schaamte en spanning en wenste bijna dat de rechterhand die hij geweldig opgeheven

moest houden zou slaan, dat hij haar zou straffen zoals ze vond dat zij verdiende. Zij huilde toen zij opstond.

Marjan merkte tot haar verbazing dat zij boos was geworden. Zij voelde zich gegeneerd om de situatie waarin de twee mannen dat kind hadden gebracht, zij was woedend op haar schoonvader die de situatie had verzonnen, zij vond het belachelijk dat Pierre haar dit liet lezen, zij bezon zich met weerzin dat zij nog niet eens op de helft was. Ze zou verder lezen, dacht ze, maar dan ook precies zeggen wat zij meende, zij had ineens de indruk dat zij al vele jaren lang haar mening verzwegen had.

Wat betekende het nog voor Anna, om met ontbloot bovenlijf aan een paal gebonden te staan, terwijl Erik, eveneens met ontbloot bovenlijf, haar met een zweep dreigde? Zij verlangde er steeds meer naar, dat hij haar pijn deed, sloeg, beet, wat dan ook. Haar liefde, die enkel kans kreeg op deze zaterdagavonden in het atelier, werd een razernij. Zij wilde zich aan hem onderwerpen, op iedere voorwaarde, als hij haar maar liefhad, als hij zijn reserve maar eindelijk opgaf, als de liefde, woede, strengheid die hij moest spelen maar eens reëel werden. Zij verlangde naar hem in al zijn schijngestalten, als jonge minnaar, als barse vader, als wrede beul, als misdadige verkrachter.

Zij kreeg haar zin in zoverre, dat Arnold van de foto's overging op filmpjes, die hen veel geld konden opbrengen, en het eerst filmpje zou weer de bestraffing van het jonge meisje tot onderwerp hebben, maar nu moesten de klappen dan werkelijk vallen. Tijdens dit pak slaag, gevreesd, verlangd, bijna beleefd, nu gekregen, had Anna een orgasme.

Het duurde niet lang meer, of Marjan kwam aan wat de ergste scène van het boek moest zijn: onder het oog van Arnolds camera werd Anna op de sofa in het atelier ontmaagd. Erik had een fez op en een grote valse snor aan, verder was hij naakt, Anna droeg een gemakkelijk openvallend, geïmproviseerd gewaad van vitrage. Zij stelden een pasja en een christenmeisje voor. Anna moest zich verzetten, Erik moest haar slaan en dan bruut nemen. Eerst oefenden zij een uur, telkens de verschillende stadia van de verkrachting schetsmatig aanduidend onder regie van Arnold, en ten slotte gebeurde dan alles in vijf minuten, gooide Erik haar op de sofa zodat haar gewaad openviel, stompte zij hem tegen de borst, sloeg hij haar links en rechts in het gezicht, trok haar aan de haren in de juiste positie, bracht terwijl hij haar met de rechterhand bij de haren hield met de linker zijn enorme lid in haar schoot, en scheurde haar open. Na een paar stoten was hij klaar. Anna was bijna flauw

gevallen. Arnold zei: Dat was schitterend, kinderen, dat zal ons heel wat opleveren.

Deze scène was een keerpunt, meende Marjan. Wat erna kwam was verwarder. Personen verschenen en verdwenen; lesbiennes en flikkers deden wat zij begeerden; zwepen striemden; geheime openingen werden gevuld; Arnolds camera filmde een lange reeks van orgiën. Anna, soms een ondeugend kind, soms een gegeselde slavin, soms in leer of bont met een lange zweep een naakte man tuchtigend, bleef van Erik houden, lief en klein, en hij sloeg en beminde haar onvermoeid. Wat zij verdiende gaf zij aan hem.

Het slot kwam zonder voorbereiding. Arnold hief zijn bedrijfje op, uit angst voor de politie, en zonder zijn camera, onder zijn ogen vandaan was er geen liefde tussen Anna en Erik meer mogelijk, al bleven zij bij elkaar.

De laatste zin luidde: ‘Zij behield nog lang haar charme van peinzende kinderlijkheid, maar toen Erik, aan de drank geraakt, haar ertoe dwong werd zij een onverschillige prostituée die krijste en schold van genot als hij haar mishandelde, een lelijke en dwaze vrouw.’

Marjan voelde dat zij stijf was geworden, richtte zich op, strekte haar benen, legde het manuscript op het tafeltje naast haar en stak weer een sigaret op. Wat moest ze hiermee nu

aan? Pierre zou naar beneden komen, iets willen drinken, haar oordeel vragen, willen praten, en wat moest ze zeggen? Het verhaal was gek, misschien wel vervelend en misschien wel prikkelend. Ze wist het niet. De mensen konden beter met elkaar naar bed gaan dan zulke boeken schrijven en lezen. Of was dat huichelachtig?

Ze hoorde hier niet, ze voelde zich niet langer behagelijk in dit huis en in deze mooie, hoge kamer. Vlak boven haar, in Pierres studeerkamer, hadden uren lang haar man, niet jong meer, en zijn vader, stokoud, op hun voorzichtige en precieze manier over pornografie zitten praten. Wat had zij met hen te maken? Zij waren geen van beiden goed wijs, knap misschien maar niet goed wijs. Zij had zin om het manuscript te verscheuren, de auto te nemen en naar haar zuster te rijden die met een mijningenieur was getrouwd, een duidelijk vak, en drie duidelijke kleine kinderen had.

Ze bleef zitten, boos, en reageerde niet toen Pierre de kamer binnenkwam. ‘Heb je het uit?’ vroeg hij. ‘Dan wil je zeker wel wat drinken? Jenever? Sherry?’

Hij stond met zijn rug naar haar toe, om de flessen en de glazen te pakken, en vroeg zacht: ‘Wat vind je ervan?’

‘Nogal idioot’ zei ze hard.

Hij schonk in, en het leek of hij haar niet

goed dorst aan te kijken; hij was verlegen, dacht ze, bijna geroerd.

‘Idioot?’ vroeg hij.

‘Ja, idioot. Ik begrijp niet dat verstandige mensen zich met zulke onzin bezighouden.’

‘Hoe vond je het geschreven?’

‘Ach ja, wel goed denk ik.’

‘Vond je het boeiend?’

‘Boeiend? Het deed me niets, al dat gedoe kan me niet schelen. Hoe komt je vader op zo'n onderwerp?’

‘Ik ben er steeds meer van overtuigd dat het een spel is’ zei Pierre nadrukkelijk, en keek haar aan. ‘Terwijl jij zat te lezen, heb ik in gedachten meegelezen, en ik kwam tot de conclusie dat vader het verhaal erg ingenieus en humoristisch heeft opgezet. De voyeur Arnold als inspirator van al die liefde is natuurlijk de mooiste vondst. Heb je aan *De ziener* van Vestdijk gedacht? Ik weet niet of hij dat kende, en we kunnen het hem verdomme niet meer vragen. De verkrachtingsscène is schitterend, puur surrealisme, dat moet je met me eens zijn. Dat na die verkrachting het leven op dat atelier een absurd droomleven wordt is psychologisch volkomen aanvaardbaar. En het is helemaal in overeenstemming met de wetmatigheden in de gewone pornografie. Vader heeft het surrealistische element erin gezien en nu precies de artistieke mogelijkheden

daarvan onderkend, heel goed. En die Anna heeft een soort geloofwaardigheid gekregen, dat is toch wel verduiveld knap.'

'Geloofwaardigheid?'

'Binnen het genre natuurlijk, voorzover het genre geloofwaardigheid toelaat. Anna is een karakter, dat heb je zonder twijfel gezien, een karakter uit één stuk, zij is prachtig te goeder trouw. Is ze ooit op het idee gekomen dat Arnold en Erik haar erin hebben laten lopen? Die zwoele sfeer op dat atelier, die liefde onder schijnwerpers, die weken van goedkope prentbriefkaarten, die eerste obscene foto, was het niet allemaal geënscèneerd? Vader suggereert het, maar Anna komt niet op de gedachte. Zij is de belichaming van goede trouw in deze wereld van bedrog en berekening, dat is haar tragiek. Zij gehoorzaamt uit overtuiging, ook uit liederlijkheid, goed, maar vooral omdat zij enkel zichzelf kan zijn in gehoorzaamheid, de vrouw als object, die omdat ze in liefde gelooft aan de man van haar keuze gelooft, zelfs als deze haar wijsmaakt dat liefde en pijn bij elkaar horen, en haar op de wreedste manier uitbuit. En vanuit die volstrekte goede trouw van Anna is het wereldje geschetst. Alles is er voor óns vaag, onwezenlijk, schaduwloos, want voor háár bestaat enkel het uiterlijk, wat wij de schijn noemen. En toch heeft vader nog nuances aangebracht.

Die Erik bij voorbeeld, een geboren souteneur zou je zo zeggen, goedkoop en sadistisch, blijkt onder de blik van Arnold op zijn domme manier van Anna te zijn gaan houden. Voor haar blijft hij de knappe, sterke, liefhebbende jongeman met golvend blond haar, tot de atelier-droom is uitgedroomd. Voor ons krijgt hij nog een soort tragiek ook. Daarom is de laatste zin zo effectief, vind je niet? Wat wou ik eigenlijk zeggen?'

Marjan dronk sherry, luisterde, dacht aan haar tweede vriend die avonden lang tegen haar had gepraat, over hoe hij Shakespeare zou herschrijven, helemaal geactualiseerd, de koningsdrama's toegespitst op de oorlog in Korea, en aan een vriend van hem die haar een nacht lang Einstein had zitten uitleggen. En toen was Pierre gaan praten, hij praatte al tien jaar lang, eerst over sonnetten en enjambementen, dan over de principes van de vergelijkende litteratuurwetenschap, en nu, hoeveel maanden al, over pornografie. Moest dat zo doorgaan?

'Ik ben moe' zei ze, 'laten we naar bed gaan. Jij hebt ook een rare dag achter de rug.'

'Nog één sherry?'

'Vooruit dan.'

Ze wilde met hem slapen. Was het een week geleden of nog langer? En ze wilde er alle plezier van hebben. Ze streelde hem en liet zich strelen, ze trok haar knieën hoog op toen hij in

haar was, streek haar voetzolen over zijn dijen en billen. Hij was moe en sterk, het duurde lang. Ze kneep hem toen zij ernaar verlangde dat hij klaar kwam, kreunde van genoegen en nestelde zich zacht tegen hem aan. Een vogeltje, dacht ze, maar het vogeltje wordt oud. ‘Het lezen van pornografie doet jou goed’ zei Pierre met zijn liefste, rustigste, plagerigste stem, en zij lachte vrolijk.

3

Marjan ging weg zoals ze gekomen was. Terwijl ze een briefje aan Pierre schreef, zag ze ineens zichzelf, tien jaar geleden, en glimlachte vertederd. Hoe had ze het toch gedurfd? Hij had haar vaak opgezocht, in het kamertje dat zij in Haarlem had gehuurd, razend verliefd, dat wel, en zijn vrouw was al maanden weg, hij woonde alleen in dat grote huis.

Maar zij was gewoon komen binnenstappen, om tien uur 's avonds, in haar groene blouse en haar lange grijze broek, met een klein koffertje, en had gezegd: ‘Ik ben mijn kamer afgezet, ze gaan het huis verkopen.’

Pierre had haar een zoen gegeven, heel lang, en geantwoord: ‘Blijf je nu hier?’ Ze was nog ongesteld ook. Wat een gek meisje was zij geweest.

‘Lieve Pierre’ schreef ze, over haar papier gebogen, in haar handschrift van krabbels dat hij lief en lelijk vond. ‘Ik ben naar mijn zuster, ik weet nog niet voor hoelang. Wil je me een beetje met rust laten? Wil je wachten tot ik iets van me laat horen? We zijn zo zenuwachtig de laatste tijd. Je vader zal ik iedere zaterdag opzoeken, al is het een hele reis vanuit Limburg. Laat hem maar niets merken, zeg maar dat we de bezoekuren verdelen en ga zelf zondag. Maak je geen zorgen over het huishouden. De werkster komt nu drie keer in de week, dat heb ik geregeld. Ze zal ook voor je kleren zorgen. Ze weet dat ik naar mijn zuster ben, en ze denkt dat het is om haar te helpen met de nieuwe baby. Probeer lang te slapen en drink niet te veel. Ik houd van je. Marjan.’

Ze keek een minuut of wat naar het briefje, dat ze slordig geschreven vond, en vroeg zich af of ze het niet zou verscheuren en gewoon thuisblijven, maar toen zij bedacht dat zij de werkster al had gewaarschuwd, pakte zij haar koffer op die klaar stond en vertrok. Ze was weer erg boos op Pierre. Hij had haar per slot het leven onmogelijk gemaakt. Op weg naar het station werd zij droevig en weifelachtig, helemaal niet zeker ervan dat zij het geknoei met drie kleine kinderen leuk zou vinden. In de trein voelde zij zich beter worden. In Maastricht had ze het er

druk mee om voor iedereen een cadeautje te kopen. Ze was van plan zich nergens meer over op te winden. Wat zou Pierre doen als hij haar briefje vond? Arme Pierre.

Pierre ging aan de oude, ronde eettafel zitten in de kamer die Marjan speels en smaakvol met goedkoop antiek had ingericht. Zou hij een borrel nemen? Hij had die middag niets bijzonders te doen, een paar scripties doornemen, hij kon vanavond naar de bioscoop. Het was weer eens mis, hij nam het niemand kwalijk, ook zichzelf niet.

Toen bedacht hij zich dat hij zijn vaders uitgever van het verloop van de ziekte en van het boek op de hoogte moest stellen en belde hem op. De man leefde mee, een huisvriend meer dan een zakenrelatie, en was toch ook heel benieuwd naar het verhaal. Pierre vertelde er niets over. Wel zei hij, dat hem later een uitgebreid gesprek noodzakelijk of op z'n minst nuttig leek. Hij zou het manuscript onmiddellijk versturen en aan het eind van de week naar Amsterdam komen om erover te praten.

Wat nu? Hij hield van Marjan, geen twijfel aan, maar hij wist dat onder zijn droefenis een panische blijdschap verborgen was, een wilde sensatie van bevrijding, omdat zijn beminde vader stierf en zijn beminde vrouw was weggelo-

pen. Dat was wat de geliefden je aandeden, ze verplichtten je tot gevoel, ze namen je in beslag, en eigenlijk wenste je niets dan de vrijheid, de leegte, de dood. Dit was, midden in zijn leven, zo'n ogenblik van vrijheid, leegte en dood. Lieve Marjan, had zij zich bezonnen dat ze hem ook zijn werk ontnam? Ze ontkende dat ze hem belachelijk had gevonden, maar ze maakte hem toch belachelijk door te vertrekken? Hij kon toch geen martelaar worden voor de pornografie? Misschien wilde ze hem dat wel duidelijk maken.

Hij ijsbeerde door de kamer, hij dronk een paar borrels, hij lachte telkens hardop, hoewel zijn borstkas vol was van vlagen verdriet, hij ademde diep in en uit, want hij was vrij en heel onbelangrijk, minder nog dan de indrukwekkende ruïne die zijn vader was geworden, niets meer.

Waarom zou zijn vader dat dolle verhaal hebben geschreven? Marjan had het hem gevraagd, herinnerde hij zich nu, en hij had natuurlijk niet geantwoord, hij antwoordde uitsluitend op irrelevante vragen. Misschien had zijn vader zijn studie-object willen ridiculiseren, hem willen aantonen dat het schrijven van zulke lectuur te gemakkelijk was om er later als lezer over na te denken. Dat was vervolgingswaan! Marjan en zijn vader hem samen honend! Had hij zo'n slecht geweten? Wat vond zijn vader eigenlijk

van hem? Hij vroeg het zich af, in een schok van wantrouwen.

Het trof hem als absurd dat hij de vraag pas stelde nu hij hem nooit meer zou kunnen stellen. Waarom was hij niet eerder op de gedachte gekomen, dat zijn vader hem bespottelijk zou kunnen vinden? Waardering had hij toch ook gehad. Zeker, waardering, maar hijzelf had liefde gevoeld en bewondering, in een gevangenis van liefde en bewondering had hij geleefd, en was hij niet jaloers geweest? Jaloers op zijn vader? Die had zijn eigen leven geleid, een ernstig en vrij stil leven, eerst met zijn moeder, dan met Margreet, een volwaardig leven van mislukkingen en successen dat was geëindigd in een geïnspireerde oude dag.

Pierre lachte weer. Waarom zou die oude heer over seksuele afwijkingen zijn gaan schrijven? Een late, half demente opwelling van begeerte? De behoefte om ook eens te schokken, nu enkel de schok als litterair effect nog telde, niet meer de kracht van ontroering, humor, wijsheid of vakmanschap? Zulke flodderboeken werden juichend ontvangen.

Hij moest iets eten, dacht hij, en herinnerde zich ineens hoe Marjan en hij die nacht elkaars lichamen hadden geprezen om de sterke bevrediging die zij gaven. Toen wist ze al dat ze weg zou gaan, het dwaze, verstandige kind. Ze hield

misschien meer van zijn vader dan van hem, en ze had gelijk. Zijn vader was meer, altijd, op geheimzinnige wijze meer dan men dacht, meer dan zijn leven, meer dan zijn werk, alsof hij iets heel bijzonders achterhield, zelfs hij.

Zou dat het zijn? Zou het raadsel, dat de glimlachende, sceptische, gedistantieerde en beminnelijke man opgaf te verklaren zijn uit verdwaalde seksualiteit? Maar dan zou zijn laatste verhaal heel wat anders betekenen dan opperpervlakkig leek, een biecht, een schreeuw, een daad van zelfvernietiging bijna, want het klassieke oeuvre van vakmanschap en wijsheid werd erdoor tot leugen, humbug, aanstellerij verklaard. Nu ja, door hemzelf, tijdens het schrijven. De lezer had daar in principe niets mee te maken.

Hij besloot het manuscript naar de post te gaan brengen. Het was vervelend en dwaas dat Marjan er niet was, zij was veel handiger in het maken van pakjes.

Zijn vaders uitgever was een ernstig en competent man. Pierre wist het, en toch voelde hij zich onzeker en nerveus in de trein naar Amsterdam, alsof zich onverwachte problemen konden voordoen zonder oplossing, alsof hij een examen moest afleggen, alsof hij het risico liep zich op pijnlijke wijze bloot te geven. Hij verbaasde

zich. De relatie met Jan Crevel was zo goed als maar kon, zij noemden elkaar sinds jaren bij de voornaam, zij hadden alle waardering voor elkaars smaak en kennis.

Nadat ze bedroefd hadden gepraat over de oude man, vroeg Pierre of hij *Het model* had gelezen.

Crevel antwoordde met een tegenvraag: ‘Zullen we eerst gaan lunchen?’

Hij was van middelmatige lengte, vrij breed en zwaar, bijzonder correct gekleed, met een wat rood patriciërsgezicht, en hij had de gewoonte om zacht en langzaam te praten, een vrijgezel die het prettig vond dat hij een lekkerbek en wijnkenner werd geacht, en diplomatiek genoeg was om van zijn reputatie gebruik te maken.

‘Er is een nieuw zaakje, in de buurt van het Rembrandtsplein’ zei hij, ‘met de echte Provençaalse keuken. Moet je nog mensen spreken of kussen? Ik kan je garanderen dat je morgenochtend nog naar knoflook ruikt.’

‘Marjan is bij haar zuster en ik heb de auto niet bij me. Ik kan stinken en drinken zoveel als ik wil’ zei Pierre.

Ze praatten maar wat terwijl ze naar het restaurant wandelden, en daar moest de spijskaart worden behandeld met de eigenaar, een dikke Fransman, die van Crevel bleek te houden. Het

verveelde Pierre, dit lange, langzame, door pauzes van voorzichtig nadenken onderbroken gesprek over biefstuk en wijn. Waarschijnlijk waren zij allebei impotent, dacht hij, zoals lekkerbekken meestal. En wanneer Crevel zijn manco sublimeerde door lekker eten, had hij geen behoefte meer aan pornografie.

Toen hij, met zorg, een slok sherry had gedronken, zei Crevel: ‘Ja, ik heb *Het model* gelezen en ik weet, eerlijk gezegd, niet wat ik ermee aan moet.’

Pierre zweeg. Hij wilde dat de ander het gesprek leidde.

‘Ik heb geen belangstelling voor pornografie of erotische litteratuur’ zei Crevel. ‘Ik heb er zelfs nogal wat weerzin tegen. Voorzover ik weet ben ik niet preuts of moralistisch. De mensen mogen klaar komen zoals ze willen, om het maar duidelijk te zeggen. Maar laat ze er hun mond over houden. Mij interesseert het helemaal niet op wat voor manier ze het doen.’

Dit was wat Marjan had bedoeld, dacht Pierre, de verstandige, schijnbaar wijze verdraagzaamheid waarvan zij het schijnheilige evenmin doorzag als Crevel, de humane inschikkelijkheid op voorwaarde van stilte. Had Crevel dan geen seksuele fantasieën, van welke aard ook? Wat droomde Marjan? Zij wisten niet hoe bang en preuts ze waren. Aan de andere kant: men

kon noch op morele noch op esthetische gronden iemand tot waardering van een litterair genre verplichten.

‘Ik wou eigenlijk maar, dat je vader dit boek niet had geschreven’ zei Crevel. ‘Wat vind jij ervan?’

Pierre deed of hij nadacht. ‘Ik kan dat niet in twee woorden uitleggen’ zei hij. ‘Maar nog even iets anders. Was jij geboeid tijdens de lectuur?’

‘Geboeid? Jij toch ook nog een sherry?’ Hij wenkte de ober en deed de bestelling.

‘Geboeid? Je vader is onze oudste auteur. We geven nu al een halve eeuw zijn boeken uit, met trots en genoegen, dat weet je, en met succes. Je kunt dus begrijpen, dat ik zijn verhalen geboeid lees.’

‘Als het nu geschreven was door een onbekende, zou je dan geboeid zijn geweest?’

Crevel dacht na, het glas aan zijn mond. ‘Ik weet het niet. Misschien eerst wel, ik houd nu eenmaal van lezen. Maar waarschijnlijk zou ik al gauw gedacht hebben: dit is toch niets voor ons fonds, en het manuscript hebben weggelegd.’

‘Zou je het met het gewone briefje hebben teruggestuurd?’

‘Dat is een moeilijke vraag. Misschien had ik de schrijver willen ontmoeten, uit nieuwsgierigheid, om te zien wat voor man hij was, dun, dik,

jong, oud.'

'Talent kun je hem niet ontzeggen' voegde hij lachend aan zijn bedachtzame uitspraak toe.

'Je weet dat ik me nogal heb beziggehouden met pornografie?'

'Jij of je vader hebben me over die studie verteld. Ik heb me afgevraagd of er een relatie bestaat tussen jouw en je vaders werk.'

'Ik moet een pleidooi houden voor de pornografie, of eigenlijk voor het litteraire genre dat de pornografie zou kunnen zijn. Heb je er iets op tegen?'

'Waarom zou ik?' zei Crevel lachend. 'Ik besta ervan om me te laten overtuigen.'

'Tot nu toe is de pornografie een geheim genre' zei Pierre. 'Niemand weet er veel van, ook de schrijvers van de Geschiedenissen niet. Die Geschiedenissen, je kent ze wel, zijn onverantwoordelijke, onwetenschappelijke compilaties, uitgegeven om aan de behoefte te voldoen van liefhebbers die de pornografie zélf niet onder ogen kunnen krijgen. De auteurs kletsen elkaar na, beginnen bij de Sumeriërs, eindigen bij Steinbeck, vertellen over processen tegen Flaubert, Baudelaire, Lawrence, Miller, citeren erotische passages uit willekeurige boeken, onzinnige potpourri's.'

Hij lachte verontschuldigend. 'Van pornografie is pas sprake aan het eind van de achttien-

de eeuw, en in de negentiende eeuw begon een industrie van boeken, die niets en dan ook niets anders wilden dan van scène tot scène de lezer prikkelen. Er werd gefabriceerd, anoniem, met vervalste uitgeversnaam en verkeerd jaartal, voor heteroseksuele, homoseksuele, sadistische, masochistische lezers. Die fabricage gaat nog steeds door, al krijg jij de produkten niet onder ogen. In die boeken komt alleen en uitsluitend de seksualiteit ter sprake. De mensen winden elkaar op, in heel verschillende stijlen, en bevredigen elkaar, maar de bevrediging is erg tijdelijk, want op de volgende pagina beginnen ze opnieuw.'

Hij dronk zijn sherry op. 'Verveel ik je?' vroeg hij, en ging haastig verder: 'Zelfs als de meest perverse variaties zijn ingevoegd, blijft die litteratuur eentonig. Je kunt het uitrekenen, nietwaar? Al het spektakel, van twee of drie of meer mannen en vrouwen, of ze elkaar nu strelen, bijten, slaan, moet leiden tot formidabele orgasmen, heel vochtige bij voorkeur, en met de beste wil van de wereld kunnen de pornografen niets toevoegen aan de menselijke fysiek. Een man heeft zijn lid, zijn tong en zijn handen om te bevredigen en zijn anus voor zijn vrienden, een vrouw heeft haar schoot, haar mond en haar anus om in bezeten te worden en haar handen en haar tong om te bezitten. Iets van tien moge-

lijkheden? Er zijn natuurlijk weer variaties; je kunt staan, liggen, zitten, voorwerpen gebruiken, fetisjismen beschrijven, met een groot lid een kleine schoot... Nu ja.'

Crevel probeerde de soep die intussen was opgediend en zei: 'Vergeet niet te eten.'

Ze wisselden wat complimenten over de soep en Pierre zei: 'Steven Marcus, de enige litteratuur-historicus die iets serieus over de pornografie heeft geschreven, probeert het genre te kenschetsen. De boeken beginnen ruwweg, onder een zinloos voorwendsel, en eindigen in feite helemaal niet. Zij houden gewoon op. De mensen erin zijn gereduceerd tot geslachtsorganen en als karakter onherkenbaar. Zij zijn evenmin uit elkaar te houden als de verwarde en niet ter zake doende intriges. De stijl is vlak en clichématig. Geen wonder, zegt Marcus, een pornografisch boek is geen taalwerk, laat staan een taalkunstwerk. Het gebruikt de taal met een slecht geweten, het wil de lezers iets laten zien, niet iets laten horen.'

Hij zuchtte en at. 'Geen goed woord over die litteratuur' zei hij, 'al is een nadere bestudering erg nodig. De kwaliteit is meestal ver beneden die van Courths-Mahler. Maar daarmee is de zaak niet afgedaan. Wat wil een lezer eigenlijk? We vinden het acceptabel dat hij geboeid, ontroerd, beleerd, gesticht, geschokt, geïnformeerd

wil worden. Heeft hij niet het recht om seksueel geprikkeld te willen worden? En voorziet iemand in die behoefte? Erotische scènes zijn er genoeg in de moderne litteratuur. Maar goede pornografie? Is er iets? De seksuele fantasie, een van de krachtigste, lastigste, bloeiendste impulsen van de mens, is litterair weggewerkt, dankzij Victoriaanse onderdrukking, in een zot en inferieur genre dat geen kans op ontwikkeling heeft gekregen. Je kent waarschijnlijk *L'histoire d'O* niet, al dan niet van Jean Paulhan die er een nawoord bij heeft geschreven. Die roman, sadomasochistisch en surrealistisch, is de eerste litterair volwaardige pornografische roman. Mijn vader heeft zich er nogal op geïnspireerd, naar de geest bedoel ik, want zijn intrige is heel anders.'

De wijn werd gekeurd, de steak provençale werd opgediend; er was reden om over de bijzondere kwaliteiten van de maaltijd ontspannen te praten.

'Ik geloof' zei Pierre, 'dat mijn vaders verhaal in ons land uniek is, iets inspirerends, de opening naar een nieuw genre - hoe we dat genre dan ook op zichzelf zullen gaan waarderen. Misschien zal hij over honderd jaar enkel om dit boek bekend zijn gebleven.'

Hij was ontevreden, zijn betoog leek hem weinig overtuigend en het vele, lekkere eten be-

klemde hem. Er was teveel bespottelijks in de situatie om met de juiste nadruk te redeneren. De behagelijkheid van dit samen lunchen, de degelijkheid van hun relatie paste niet bij het beeld van zijn vader in de ziekenkamer en paste niet bij de hartstochten, frustraties, winzucht, nervositeiten die de pornografen hadden geïnspireerd.

‘Wat ik bedoel’ zei hij, ‘is kort en goed dat mijn vaders boek als poging van belang is.’

Crevel veegde zorgvuldig zijn mond af voor hij een laatste slok wijn nam, het gezicht roder en correcter dan ooit. ‘Je hebt een soort gelijk’ zei hij, ‘objectief heb je misschien gelijk, al kun je mijn weerzin natuurlijk niet helemaal wegnemen.’

Hij bestudeerde de spijskaart onderwijl en zei: ‘Wat ik je als dessert kan aanbevelen is glace flambée, Italiaans van recept, niet bepaald provençaals, maar wij zijn eclectici. Weet je wat je moet doen? Een nawoord schrijven bij je vaders boek, een essay waarin...’

Hij liet de zin veelbelovend in stilte eindigen.

‘Dat kan niet’ zei Pierre.

‘Nee? Er is nogal wat likeur in het ijs. Bedenk dat wel als je straks moet beslissen of je cognac bij je koffie wilt.’

Pierre dacht: Het kan niet. Mijn vaders werk is sui generis. Hij is dement. Moet ik van zijn de-

mentie gebruik maken om hem te verklaren? Hij zou het nooit hebben toegestaan. En áls zijn boek geheime driften openbaart, dan bederft mijn essay, mijn leugen, zijn eerlijkheid, dan dood ik het voor het is geboren, dan neutraliseer ik het, dan breng ik het onder in de geschiedenis, dan ontneem ik het de stootkracht. Nee, nee, nee. Hij is zichzelf geweest in mislukkingen en successen. Mocht dit een mislukking blijken, dan zou hij die voor eigen rekening willen nemen. Mijn gewauwel...

Maar als ik het wél doe, dacht hij - voor mij is het toch niet onaardig?

Niet onaardig? dacht hij. Ik offer mij in zekere zin op, ik breng een jaar studie onder in een nawoord bij een boek van mijn vader. Ik kan Marjan schrijven, dat alles heeft afgedaan, mijn vader en de pornografie, en dat zij kan terugkomen. Met Heniger heb ik natuurlijk geen moeite. Die heeft als psychiater al meer dan genoeg aan zijn hoofd.

'Waarom kan het niet?' vroeg Crevel vriendelijk.

'Om allerlei redenen niet. Ik vind dat een boek van mijn vader het zonder nawoord moet kunnen stellen, dat is het belangrijkste. Maar ten tweede: je weet dat ik bezig ben aan een wetenschappelijke studie over de pornografie, in samenwerking met een psychiater. Het zou on-

behoorlijk zijn als ik onze resultaten voortijdig publiceerde.'

'Je vader is een groot schrijver, en dit is naar menselijke berekening zijn laatste boek. Als het zomaar verschijnt, bederft het zijn reputatie. Je kunt gelijk hebben met je mening erover, natuurlijk, maar ik verzeker je dat de critici en de lezers er voorlopig anders over zullen denken. Ze zullen boos zijn en de publikatie een schande vinden of gegeneerd zwijgen.'

'Misschien wordt het wel een succes.'

'We hebben alles van je vader uitgegeven, volkomen overtuigd, zelfs een enkele keer een tekst die we niet helemaal geslaagd vonden. Wij hebben onze eigen verantwoordelijkheid, ten opzichte van de lezers en ten opzichte van de auteurs. Als er met je vader te praten was, zou ik hem dit keer publikatie afraden. Ik zou misschien het manuscript weigeren.'

'Ben je van plan dat nu te doen?'

'Ik zou het afschuwelijk vinden, dat begrijp je. Je kunt een andere uitgever vinden, dat weet ik zo goed als jij, maar een schitterende relatie van een halve eeuw zou dan eindigen in een klein schandaal. Daar is het ijs! Moet je eens kijken wat er allemaal mee gebeurt.'

Er werd een virtuoos ritueel opgevoerd waar Pierre zijn aandacht beleefd op concentreerde, met likeuren die werden aangestoken, en het

duurde lang voor zij ernstig konden gaan lepelen.

‘Ik geef het boek uit’ zei Crevel, ‘op voorwaarde dat jij er een essay bij schrijft, waarin je vertelt hoe naar jouw mening je vader ertoe is gekomen om het te maken en wat verder de achtergronden zijn. Enfin, je weet beter dan ik...’

Hij liet de zin onafgemaakt.

Pierre deed of hij genoot van het ijs. Hij wist dat hij zou toestemmen, hij zocht naar zijn zelfverwijt, zijn protest, en hij kon ze nauwelijks meer vinden. Alles werd soepel opgelost. Het probleem van het verhaal. Het probleem van zijn onmogelijke studie. Zijn huwelijksprobleem. Marjan kon er niets op tegen hebben, dat hij zijn kennis gebruikte voor eerbetoon aan zijn vader. Misschien hield ze wel van hem omdat hij zoveel van zijn vader hield. Ze zou het prachtig vinden als hij zijn vader een blamage bespaarde. Wie weet, zou ze het prachtig vinden.

Voor hij naar het ziekenhuis ging, reed hij langs Margreet die hem met tranen in de ogen ontving. Hij kon maar net voorkomen dat ze hem omhelsde.

Ze praatte, klagelijk, over de buren, de telefoon, de rekeningen, de werkster, de flauwste wissewasjes, en nauwelijks over zijn vader. Hij was blij geweest toen zijn vader, dertig jaar ge-

leden, na de dood van zijn moeder met Margreet was gaan samenleven, een aantrekkelijke, onbelangrijke vrouw die goed voor hem had gezorgd. Hij had het aardig, zij het wonderlijk, gevonden dat terwille van haar dit enge poppenvillaatje werd gekocht. Het leek zo eenvoudig.

Nu, terwijl zij praatte, zonder zijn vader te noemen, helemaal bezig met haar eigen onnozele problemen, vroeg hij zich af wat er tussen hen was geweest in het verleden, of hun leven iets geheims, iets bijzonders had gehad.

Hij verlangde sterk naar Marjan. Zij had de gave om ernstig in te gaan op zulke probleemstellingen en ze tegelijk weg te lachen, het kon haar niet schelen wat oude mensen dertig jaar geleden met elkaar hadden gedaan, het kon haar in feite helemaal niet schelen wat mensen met elkaar deden, zij had niet gelogen, ze was niet schijnheilig.

Margreet had zijn vader al dood verklaard, dacht hij, dat zou Marjan zonder bitterheid of medelijden hebben geconstateerd. Het leek of het een opluchting voor haar was, dat zij enkel nog hoefde te denken aan zichzelf. Hij zou de trap niet meer afkomen na de morgen in zijn kamer te hebben doorgebracht, schrijvend en lezend, zij zou niet meer: ‘Wat zeg je toch? Je mompelt zo’ hoeven te fluisteren. Eigenlijk was het samenzijn haar allang teveel geweest.

Pierre gaf haar een zoen toen hij wegging.

Het is aardig, dat Pierre komt, aardig, maar waar is Marjan?
‘Waar is Marjan?’ vraag ik.
Hij zegt: ‘Maar die is toch gisteren geweest? Is het niet?’
Ik knik. Ja, zij is gisteren geweest.
‘Komt ze vandaag niet?’ vraag ik.
‘We verdelen de bezoekuren; anders wordt het te zwaar.’
‘Dat is goed’ zeg ik, en hij kijkt me aan of hij me niet verstaat.
‘Hoe gaat het?’ vraagt hij, en ik zeg: ‘Goed, goed’, en laat hem zien dat ik mijn rechterhand wat beter kan gebruiken.
‘Ik kan nu zelf wel eten’ zeg ik, ‘die juffrouwen helpen me niet meer. Ik mors nog wel,’ en ik wijs op mijn vest.
‘Zorgen ze niet goed voor je kleren?’ vraagt hij.
Ik knik geruststellend. ‘Helemaal niet’ zeg ik, ‘helemaal niet. Ze zorgen niet.’
‘Moet ik er met de zuster over praten of met Margreet?’
‘Nee’ zeg ik, ‘nee, nee, niet praten.’
‘Ik heb je boek gelezen’ zegt hij, ‘ik vind het erg goed, Crevel ook.’
Ik knik verrast. Ik moet het hem nu uitleggen,

ik vertel hem dat Marjan het niet mag lezen, omdat ze kan zien dat zij model heeft gestaan, ik heb er niets mee bedoeld. Zij is zo helemaal een vrouw, veel meer dan je moeder of Margreet, zeg ik, niet onderworpen, ik bedoel bepaald niet onderworpen, juist niet, maar overgegeven, vertrouwend, dat is het, een vrouw.

Ik weet niet meer wat ik zeggen wil, en ik zie aan zijn blik dat hij me niet verstaat.

'Crevel wil dat ik er een nawoord bij schrijf' zegt hij. 'Lijkt dat je verstandig?'

Ik begrijp niet wat hij wil, en ik zeg: 'Ik weet niet of het goed is, verstandig.'

Hij verstaat me niet en ik sluit mijn ogen.

'Er is een knoop in mijn hoofd' zeg ik, 'ik kan me zoveel niet herinneren. Hoe heet het boek?'

Hij zegt: 'Je spreekt zo zacht, ik kan je niet goed verstaan. Bedoel je dat ik maar moet doen met het boek wat me goed dunkt?'

Ik knik berustend. Het komt er niet op aan, ik zit hier en ben eigenlijk al dood, het is dom van me dat ik niet ben doodgegaan, maar het komt er niet op aan.

'De titel' zeg ik, 'de titel,' maar hij verstaat me niet. Als hij weg is, hindert het me dat ik er niet op kan komen. Ik heb het woord telkens bijna en telkens is het weer weg. Ik word boos, ik sla op de tafel, en dan, ineens, is het er. 'Ja' zeg ik hardop, 'ja, *Het metaal.*'

De vrouwenhaters

1

Ik sliep slecht en slordig. Mijn kleine hotelkamer was veel te warm; ik had 's avonds de radiator uitgedraaid, maar de buizen die langs de muur liepen bleven gloeien, en toen ik het raam dacht open te houden waaide en regende heel november naar binnen.

Niet in staat om wakker te zijn en niet in staat om te slapen lag ik op mijn bed, hinderlijk halfdromend. De hitte van het kamertje werd soms de siësta-hitte van een Griekse zomerdag, het gerochel in de verwarmingsbuizen het aandachtige keelschrapen van Griekse oudemannen op een caféterras, en met een wild heimwee bezon ik mij dat ik in Amsterdam was en niet terug zou gaan.

Ik moest ook examen doen, men had verzwegen in welk vak. Tien mannen in toga zaten achter een tafel met groen kleed waar ik vóór stond, en een van hen, een gezicht met bril en baardje over de tafel naar voren buigend, kondigde dreigend-hoffelijk aan, dat onderzocht zou worden of mijn kennis in de rodopederie voldoende was. Indien niet -, zei hij, maar ik kwam niet te weten wat er dan met mij gebeuren zou want ik werd wakker van mijn angst.

Er kwamen meisjes en vrouwen opdagen, soms enkel grote, diepe ogen, soms enkel borsten

en billen, en een van hen, naakt, tikte met een rijzweepje in de holte van haar linkerhand en keek mij verlokkend aan. Monsters waren er ook, en in mijn droom ontmaskerde ik mijn droom: ik was de heilige Antonius niet.

Ik deed mijn best om te slapen, een gehoorzaam man, en wanneer ik wegdoezelde deed ik mijn best om mijn dromen erotisch te maken. Een grote, zware, moederlijk-strenge vrouw verscheen, en ik verschrompelde behagelijk tot een kind dat niet wist of het geliefkoosd of geslagen zou worden, verrukkelijk bang, werd bijna wakker en vroeg mij af waar die vrouw vandaan was gekomen.

Van een tekening van Goya, dacht ik, en uit de Jordaan, je weet toch dat je daar gisteren bent geweest, draaide mij op mijn zij, de ogen gesloten om de vrouw terug te zien, maar het lukte niet. Ik dacht eraan dat Ome Pietje dood was die mij hoe lang al geleden kraaiend van plezier had verteld dat zijn vrouw een meter negentig was en honderd kilo woog, en hij was een meter achtenzestig en woog vijftig kilo, en als hij dronken thuis kwam kreeg hij met de matteklopper, en mocht toch tussen haar borsten slapen, hij had geen kussen nodig.

Ik was wakker en doezelde weg, zonder de kracht om op te staan, en probeerde mij in mijn halfslaap te herinneren wat er gisteren was ge-

beurd. Sinds jaren recapituleerde ik, voor ik opstond, de vorige dag, om een aansluiting te vinden, om ongeveer te bepalen hoe ik verder kon gaan. In zijn jeugd verslonst men zijn dagen, staat men de slaap toe om ze uit te sponzen en begint men telkens opnieuw. Ik wilde dat niet, mijn geheugen was grillig en onslagvaardig, ik moest bij het ontbijt overzicht over het verleden hebben, weten wat ik had gedaan, hoeveel geld ik had uitgegeven, wie ik had ontmoet, wat ik had gezegd of verzuimd om te zeggen, en de enkele keer dat ik - door drank of vermoeienis - uren en gesprekken vergeten bleek te zijn, probeerde ik anderen mijn geheugen te laten aanvullen. Meestal lukte dat niet. ‘Wel nee’ zeiden ze, ‘je was een beetje vrolijk, maar dronken, nee,’ of: ‘Iets geks? Ik heb je nog nooit iets geks horen zeggen. Maak je niet ongerust.’ Ze keken mij daarbij aan of ik een scrupuleuze zonderling was.

Ik zweette, al lag ik in mijn dunne pyjama boven op het bed, ik hield mijn ogen gesloten en betreurde het dat de blote meisjes en de vervaarlijke vrouw verschimden, dat mijn brein gedisciplineerd aan de recapitulatie begon terwijl ik nog had willen dromen.

Je hebt laat ontbeten, in het zaaltje waar je nu weer naar toe moet, je bent ondanks het gore weer door de stad gaan wandelen, je tweede dag

in Amsterdam. Je tweede dag? Ja, eergisteren ben je uit Madrid hier naar toe gevlogen; toen heb je telefoongesprekken gevoerd, met je uitgever en Maarten Vroom, je hebt gegeten en jenever gedronken, en gisteren ben je door de stad gaan wandelen.

Goor weer, regen, windvlagen, een dik hoofd van jenever en verkoudheid. Nu, terwijl ik met gesloten ogen misschien wel koortsig op bed lag was het beeld van de stad duidelijker dan toen ik er liep, de smalle huizen, de ijdele geveltjes, zo intiem-provinciaal na de harde, grote pronk van Madrid, het dunne rood van de baksteen achter het grijs van de regen, de brandende lampen in kantoren en werkplaatsen, de Sinterklaas-etalages, de dag die geen dag kon worden, het schaamteloze verkeer, en ik zo onzeker dat ik niet wist of ik blij of somber was.

Je voeten hadden een goed geheugen, zij voerden je naar het huis in de Jordaan waar je twaalf jaar gewoond hebt, ze werden maar één enkele keer gehinderd door je bewustzijn dat zich afvroeg of je naar links of rechts moest. Je keek naar het huis op een hoek van de Bloemgracht, en het was mooi opgeschilderd, achter de ramen hingen geblokte gordijnen, op de vensterbanken stonden apothekersflessen in harde kleuren, er woonde een studenten-echtpaar, dacht je, of een schilder van stadsgezichten, of

een letterkundige, of een zilversmid.

Je ging de kroeg binnen waar je iedere avond een paar borrels dronk om te kunnen slapen, twaalf jaar lang, en het is tien jaar geleden, een kleinburgerlijk opgedoft lokaal, met een grote, glimmende bar, gekleurde ruitjes in de kast met likeurflessen, tafeltjes met plastic kleedjes, een biljart, een jukebox. De man achter de bar, vroeger een dikke jongen, had een zware buik en een rood gezicht gekregen. Hij spoelde glazen toen jij op een kruk aan de bar ging zitten, tussen mannen die je niet kende, hetzelfde slag marktkooplui van vroeger, dronken al was het pas twaalf uur.

Ome Pietje was dood, zei hij, die oude deugniet, die leugenaar, hij had nog honderd gulden schuld, en jij antwoordde dat hij de eeuwigheid lang met de matteklopper zou krijgen.

Ik legde mijn handen op mijn gezicht, ik zag het voor me, de geweldige vrouw en het schrale oudemannetje met zijn brilletje op lag door haar linkerhand vastgehouden op haar schoot, de broek afgestroopt; zij zwiepte de matteklopper op zijn rimpelige billen en riep: ‘Jij deugniet, jij rakker, tussen mijn borsten slaap je niet meer, jij ondeugd, voor honderd gulden gesnoept en niet betaald,’ en hij kraaide, in een hel die tegelijk de hemel was.

Goya, dacht ik, een tekening in het Prado,

maar je bent te vlug, je hebt allerlei overgeslagen, je zat aan de bar, je zei: ‘Dag Toon,’ de man keek je aan, eerst met een wat norse frons en klaarde toen op, hij kreeg iets lachends, iets van blijdschap in zijn blauwe ogen, hij was werkelijk blij, hij schudde je over de toonbank heen de hand en riep: ‘Jezus Christus, Leendert, wat hebben we jou lang niet gezien. Hoe is het!’ en jij zei: ‘Het is allemaal nieuw hier,’ en hij antwoordde: ‘Al weer twee jaar geleden, na de dood van mijn vader,’ en jij zei: ‘Ach, is hij dood?’ en hij antwoordde: ‘Twee jaar geleden, een hartaanval hier achter de kast, een beste dood. En een begrafenis! Alle klanten waren er.’

Ome Pietje was dood, Opa van Dam, Blauwe Henk, Hasselt, en Hasselt zag je voor je, een man met een stomp gezicht vol vuile rimpels, een smerige hoed op, een smerige jas aan, dronken en boos, de woede zelf als hij aan de bar zat, met zijn kwade ogen op niets gericht en zo maar voor zich uit zei: ‘Jij vuile, vuile, vuile, jij vuile...’ en de zin niet afmaakte. En de heilige Tinus was dood, lang, smerig blond haar, een extatisch doffe blik in zijn blauwe ogen, altijd op klompen; Sajes, de vrachtwagenchauffeur deed 's morgens de deur van zijn wagen open en het lijk van Tinus rolde eruit.

‘Hasselt was oud genoeg’ zei je, Toon zei: ‘Dat kreng! Mijn vader was toch blij dat hij

dood was!', jij zei: 'Wat hebben we hem gepest, vooral je vader,' Toon zei: 'Die had toch de ziekte aan hem, en hij was een goeie klant. Weet je nog van zijn vrouw? Die was immers verdronken? Mijn vader zei: Ja, Hasselt heeft zijn vrouw in de gracht geduwd, of: zelfmoord natuurlijk, logisch als je met Hasselt getrouwd bent. Is het niet Hasselt? En dan liep hij vloekend de kroeg uit.'

'Ik herinner het me opeens weer' zei je, 'weet jij nog van toen je vader zijn rechterhand pakte en in het vel tussen wijsvinger en duim kneep? Hij zei: Jij gaat gauw dood, Hasseltje, er zit geen levenswater meer hier, dan ga je gauw dood. Ik vroeg: Hoe lang zou hij nog hebben?, en je vader zei: Nou, als ik het zo voel niet lang meer, drie weken misschien. Ja hoor, over een maand hebben we je begraven, Hasseltje, we maken er een mooi feest van.'

Ik wist het weer, liggend op mijn bed, ik was vroeger jaloers geweest op Hasselt, hij was uit eigen keuze eenzaam, hij duldde geen vriendschap, hij hield zijn hoed op, niemand kende zijn voornaam, bij hem vergeleken waren wij sentimentele slappelingen, en nu was ik weer jaloers.

De hitte van het kamertje, de slechte nachtrust, de drank van gisteren maakten dat tussen mijn heldere gedachten wolken hingen vol beel-

den, droomfragmenten, dat ik aan Manuela dacht en wenste dat de vrouw van Ome Pietje mij tussen haar borsten liet slapen na mij met de matteklopper te hebben gegeven. Wat was er zinvol geweest aan Manuela's vertrek?

Ik zag, met een scherp verdriet van heimwee, ons huisje op Lesbos voor me: tegen een heuvel opgebouwd, een fel uitzicht op dichte olijfbossen langs een grillige baai met blauw water. Het was voorjaar, ik voltooide mijn roman *De vrouwenhaters* waarvan ik veel verwachtte, er waren geen geldzorgen, we hadden vrienden. Liggend op mijn bed, moe en bezweet, ten dele jenever drinkend in de Jordaan, ten dele examen afleggend in de rodopederie, ten dele in verleiding gebracht als de heilige Antonius, ten dele getuchtigd als Ome Pietje, praatte ik tegen mezelf en riep het beeld op van twee jaar geleden.

We zaten op ons terras, we dronken zoete cognac, we keken naar de rood opkomende volle maan, ik had buikpijn, dat wel, ik was misschien niet in een goed humeur al genoot ik en al was ik vol liefde voor mijn boek, en toen zei ze dat ze naar huis wilde, naar Lissabon. Ze stond achter me toen ze het zei, en ik draaide me niet om, ik was uit mijn humeur.

Ik wilde haar voor me zien, en deed mijn best, maar haar beeld was vervaagd, en ik had woorden nodig om het terug te roepen, ik had

mijn formuleringen van toen nodig om haar zichtbaar te maken. Klein was ze, met mij vergeleken, lenig, mager, vrij breed gebouwd, plat van borst, een lichaam dat zomin aan zichzelf dacht als een jongenslichaam, en haar gezicht was heel vrouwelijk, zacht, donker, fluwelig, met grote, bruine tegelijk intelligente en treurige ogen.

In mijn ochtend-gewoonte van recapitulatie somde ik de feiten op als bij een examen, en was verontrust door mijn duidelijk overzicht, want had ik mijn verhaal niet gestandaardiseerd?

Ze was met een beurs in Duitsland gaan studeren, sociologie, psychologie, moderne talen, alles door elkaar, en met een Grieks echtpaar dat aan dezelfde universiteit studeerde op vakantie naar Athene gereisd. Daar, op een avond, bij een vervelende Engelse schilder, ik had geen buikpijn, had ik haar ontmoet. Toen zij voor het eerst sprak, met een zachte, iets krakende, hoge alt, in haar precieze, wat hard en naïef klinkende Engels, rechtop zittend zonder zich om zichzelf te bekommeren, moest ik mijn handen op mijn broek leggen, zo sterk was mijn erectie.

Jezus, ze was even verliefd als ik, we waren briljant die avond, de conversatie van zeven mensen werd enkel door ons gevoerd, haar grote ogen staarden mij aan, een paar dagen later bleven we een etmaal in bed.

Bleven we een etmaal in bed, dacht ik, en herinnerde mij dat wij elkaar streelden, poogden in allerlei houdingen zo dicht mogelijk in en bij elkaar te zijn, fruit aten, wijn en cognac dronken, praatten, nat, heet, moe en bijna verlegen van geluk. Ik had heimwee naar die liefde en kon, liggend in de benauwde kamer, toch de zwoelte van mijn halfdromen niet kwijt, zodat Manuela vervaagde en het uitdagende blote meisje met de rijzweep werd en de moeder met de matteklopper. Het was prettig, dit wegzakken in perverse fantasie, en toch ook een schande, een verloochening van Manuela's felle passiviteit en mijn eigen vrolijke hartstocht.

We zouden elkaar nooit meer kunnen verlaten, drie jaar lang van zwerven en werken, een winter in Athene, een zomer op Kreta, een winter in Florence, een zomer in Portugal, nog een winter in Athene, een zomer op de Cycladen, een winter in Turkije, en nu het huis op Lesbos. Ze wilde weg. Links achter mij staande op het terras, ik zat op een versleten rieten stoel, had last van buikpijn, dacht aan mijn boek, keek naar de maan, zei ze het zo eenvoudig mogelijk. Ik draaide mij niet om, ik was uit mijn humeur. ‘Waarom?’ vroeg ik mat, braaf, hoewel ik wist dat ik haar antwoord niet zou kunnen aanvaarden.

‘Ik ben niet gelukkig meer’ zei ze, ‘evenmin

als jij. Ik moet iets van mijn leven maken. Dat begrijp je toch?'

Ik zei: 'Nee.'

'We zouden niet uit gemakzucht bij elkaar blijven.'

Dat hadden we drie jaar geleden vastgesteld, in de stompzinnige euforie van onze verliefdheid, ik was wrevelig van buikpijn en het klonk nu zo kinderachtig dat ik mij moest bedwingen om geen ruzie te maken.

'Wat ga je doen in Lissabon?'

'Afstuderen' zei ze beslist, nog steeds achter mij staande, 'en lerares worden, zoals ik me had voorgenomen.'

Het lag op mijn tong om te vragen: 'In welk vak ga je afstuderen?', maar ik beheerste me en zei zonder overtuiging, gehoorzaam: 'Ik kan met je meegaan.'

'Je begrijpt het niet.'

Ik verafschuwde haar, in een opwelling van drift, ik zweeg, en in bed streelde zij me net zo lang tot ik moeiteloos met haar paarde. Ik werkte de volgende ochtend, we gingen zwemmen en tijdens de siësta begon ze opnieuw te praten.

'Je schijnt me niet serieus te hebben genomen' zei ze.

Ik streelde haar natte haren en antwoordde: 'Ik begrijp het niet.'

Mijn drift was weggeëbd, ik voelde mij ang-

stig en verdrietig. Zij huilde en legde haar hoofd op mijn borst. ‘Ik houd niet meer van je, of nee, ik houd wel van je maar niet genoeg, of nee, je hebt dat toch ook gemerkt, liefde is niet genoeg.’

‘We kunnen ons leven anders inrichten, voor mijn part in Portugal, je kunt studeren terwijl ik bij je ben.’

‘Ik houd niet meer van je’ zei ze.

‘Hoe wéét je of je van iemand houdt?’

‘Dat ruik je’ zei ze ernstig, en ik lachte. Ik hield van haar omdat ze een logisch gesprek kon voeren en dan onverwacht zulke uitspraken doen, omdat ze, vast in mijn armen liggend, kon zeggen dat ze niet van mij hield.

O verdomme, ik geloofde niet dat het haar ernst was, ik onderschatte, als sceptische renegaat, als opzettelijk vaderlandsloze, de kracht van wat zij haar roeping achtte en van haar vaderlandsliefde, ik begreep haar inderdaad niet. Maar na de siësta ging ze in de paar kasten en laden rommelen, hield met een peinzende blik voorwerpen in de hand alsof ze zich afvroeg aan wie ze toebehoorden, en ik vluchtte in paniek naar mijn werkkamer.

Nee, ik geloofde niet dat zij het meende, ik geloofde niet, in de onverzadigbare oververzadiging van mijn westen, dat het een roeping is om visserskinderen Engels te leren, ik geloofde niet dat roeping bestond en ik zocht naar andere mo-

tieven. Ze zou trouwen met een Portugese leraar, kinderen krijgen, 's zomers naar Praia de Rocha of Nazaré gaan...

Het woord ‘Nazaré’ stopte mijn gedachten, en ik herinnerde mij wat er gebeurd was toen wij er in het begin van de zomer waren.

Een vissersstadje met een breed zandstrand om een wijde, ronde baai heen. Honderd scheepjes, fel gekleurd, de plecht triomfant omhoog, de achterkant plat, lagen op het zand. Een span ossen, trage, brave dieren, nauwelijks verontrust door het bruine jongetje dat hen met een stok prikte, trok de boten het bewegelijke water in en uit. De vissers, onverschillig, langzaam, waren zwart gekleed, met lange, geblokte onderbroeken, vaak zichtbaar omdat ze hun bovenbroek hadden opgerold die niet nat mocht worden; zij droegen mutsen als sokken op het hoofd, tot aan hun schouders hangend, een pluim aan het voeteneind. Ze sliepen op het zand, weggegooid als baby's.

De vrouwen, met manden vis, groente, was, of met waterkruiken op het hoofd, de armen vrijuit bewegend, kaarsrecht, lieten hun gekleurde onderrokken heen en weer slingeren of ze zigeunerinnen waren.

Naar rechts werd de baai heerszuchtig afgesloten, door een grimmig-liefelijke roze rots met een stadje bovenop, een mus op een slapend nijl-

paard. Onder die rots stonden rijen witte tentjes met blote Portugese gezinnen. Het was beklemmend mooi.

We liepen naar links, het lange, lege, ongebruikte strand op, verkleedden ons en sjokten, onze kleren over de arm, lachend door het mulle zand tot we voor niemand meer zichtbaar waren. Ik pakte, schijnbaar achteloos, een dikke rieten stok op en zwiepte ermee. In een zanddal, onder een duin, vielen we neer, vrijden met elkaar en daagden elkaar uit om het water in te gaan. Het was koud, de branding was krachtig, we juichten van schrik en zakten later hijgend in het zand om ons over te geven aan de zon en de wind.

Het was zo eenzaam en stil daar, de combinatie van hitte en koelte, van meedogenloze zon en medelijdende wind was zo prikkelend dat Manuela haar zwempak uittrok en verzaligd naakt op haar buik ging liggen. Ik deed als zij, lag naakt op mijn buik, bevend van sensualiteit, en hoorde mij zeggen: ‘Zou die stok pijn doen? Je moet me ermee slaan.’

Ze deed alsof ze niets had gehoord.

‘Sla me alsjeblieft’ zei ik, ‘ik ben benieuwd of ik stijf word. Ik heb het nodig voor mijn boek.’

Ze zuchtte en draaide zich om.

‘Wat een onzin’ zei ze, de blik groot op mij gericht.

‘Wat kan het je schelen’ zei ik.

Ze keek me strak aan, zonder een voor mij begrijpelijke uitdrukking, nam kennelijk een besluit, sprong op, lachte baldadig, pakte de stok, en riep: ‘Jij gek!’, sloeg mij licht op mijn billen en aarzelde. ‘Ik kan het niet’ zei ze, en ik meende iets van conventionaliteit, van routine in haar toon te horen, ‘ik houd toch van je?’

‘Je krijgt wat je wilt’ riep ze, en sloeg opnieuw, nu heel hard, en telde de slagen die ik zonder te bewegen, zonder geluid te maken verdroeg, tien. Met een grote zwaai gooide zij de stok in zee en viel naast me neer. Ik schoof naar haar toe, ze deed of ze weerstand wilde bieden, maar ik lachte, haar schoot was vochtig en zij gehoorzaamde blij.

We bleven lang op het strand, volkomen gelukkig, en de volgende ochtend merkte ik dat ik verbrand was. Manuela begon wild te lachen toen ik het haar in onze hotelkamer vertelde. ‘Ga op je buik liggen’ gierde ze, zich op haar dijen slaand, ‘ik zal je met olie insmeren, hij is helemaal rood, van boven tot onderen, hij moest slaag hebben en je ziet de striemen niet eens.’ Ik genoot van haar hoon.

Ze zou naar Nazaré gaan, dacht ik, in de zomer, met echtgenoot en kinderen, en het echte, ernstige leven met mij en mijn vrouwenhaters ruilen voor het gewone, onernstige van besognes

en een rustige maand in het zand. Ze koos de gemakkelijke weg.

Een paar weken na haar aankondiging stond zij in Mitilini op de achterplecht van een schip, huilend en wuivend, en ik stond op de kade en wuifde.

Het regende niet toen je de kroeg uitkwam en je begon door Amsterdam te wandelen, zomaar, door al de straten, langs al de grachten waarvan je gehouden had, en het vuile novemberweer maakte zelfs de oude huizen echt die men nog aan het bouwen was.

'Je hoort in je eigen land' had Manuela gezegd, 'en ik hoor in het mijne. We moeten allebei naar huis.'

Hier hoorde je, in de nevel niet in de zon, en misschien had zij een eigenaardig gelijk, was je natuur zo beschimmeld door novemberregens dat zelfs de Griekse hitte je niet had kunnen genezen. Je wist wel dat je hier hoorde, maar je wilde hier niet horen, zoals je jezelf niet had willen zijn, de negenenveertig jaren van je leven lang. Misschien liep zij nu door Lissabon en keek op naar het negentiende-eeuwse hotel waar wij lachend hadden gelogeerd, want onze kamer stond vol met negentiende-eeuws comfort, een pronkbureau, enorme fauteuils, laarzenknechten, een zwaar meubel om een pak aan op te hangen, dozen om hoeden in op te bergen, olieverf-

schilderijen, maar er was geen stromend water.

Je had gewild dat Manuela je vergezelde, lief rillerig en niezend, en dat zij keek naar wat je haar wees. Of wilde je dat juist niet? Je was vrij, volkomen, vrij van liefde, succes, roeping en toekomst, en je betreurde die vrijheid niet eens op alle uren van de dag. Niet nu althans, lopend in de kou, telkens de trottoirs op- en afgeduwd door het schandalige verkeer, zonder doel en zonder plicht.

Na het vertrek van Manuela was ik gruwelijk vrij geweest, alleen in dat prachtig gelegen huis, met enkel voor de ochtenduren een bestemming. *De vrouwenhaters* was klaar; ik moest het boek nog in triplo overtikken, hier en daar kleine verbeteringen aanbrengend, en ik had me twee jaar lang verheugd op dat karwei. Alle scènes klopten, meende ik nu, de zinnen waren soepel, de beelden raak, de gesprekken zinvol. De paar oneffenheden konden gemakkelijk worden weggewerkt, en na al het gepieker en geploeter moest het heerlijk zijn om rustig genietend nog één keer die duizenden woorden, goed gerangschikt, onder mijn vingers te hebben, hen in mij te horen, te luisteren naar hun klank en het ritme van hun opeenvolging.

Maar nu het zover was, dwaalden mijn gedachten telkens af en zocht ik naar de motieven die Manuela tot het overhaaste besluit hadden

gebracht dat ik niet in mijn geschiedenis kon passen, dat vreemd aan mijn leven bleef als een ongeluk of een natuurramp.

Er was, dat moest ik erkennen, een griezelige overeenstemming tussen haar daad en mijn in het zuiden overmoedig geworden levensbeschouwing. Ik had, meende ik, mijn zin voor psychologie verloren, was niet meer geïnteresseerd in de zieleroerselen van mijn medemensen en mijzelf, in de verklaringen van ons principieel onzinnige gedrag. Men leeft maar wat, beperkt door in zijn kindertijd opgedane remmingen als morele zin, schaamte, melancholie, en ieders verleden is meer een rommelkast op grootmoeders zolder dan een deftig geschiedenisboek in grootvaders bibliotheek.

Zo predikte ik en voelde mij intussen veilig bij Manuela aan wie ik levensonderhoud, mooie plekjes, drank, liefde, verrassende ontmoetingen en intellectuele gesprekken kon bieden, heel wat, dacht ik, na de strenge kostschool in Lissabon waar de meisjes zelfs op hun achttiende nog om half negen thuis moesten zijn, haar verwarde, onbevredigende studie in Duitsland en het avontuur met een Duitse jongen dat haar bang had gemaakt voor haar eigen sensualiteit.

Los van haar milieu als zij was, los van haar geloof, vond ze in mij wat zij nodig had aan inzicht, tragisch-humoristisch, een levensbeschouwing

van onbeantwoorde vragen. Hoe nodig had ze mij, en zei dat zelf, om de vaagheden van haar Duitse universiteit te vergeten, de ingewikkelde maar begrijpelijke abstracties te vervangen door de simpele maar onbegrijpelijke werkelijkheden. Hoe nodig had ik haar, en erkende dat, om precies dezelfde reden, want eigenlijk kéék zij beter dan ik, met meer oog voor details.

Zo was het, en zo was het kennelijk niet. Ze ging op de achterplecht van een schip staan en voer weg, en motiveerde dat door een geur. Wat zouden ze op Portugese kostscholen voor poëzie lezen?

Je wandeling vermoeide je, het was tegen half twee, je vond dat je een broodje moest eten, en ging ergens naar binnen waar het niet vol was. Je wist niet hoe je je voelde, zomin als nu, liggend op bed. Je had Manuela, in je overmoed, uitgelegd dat het leven geen psychologische roman maar een schelmenroman is, geen helder gebouwd verhaal maar een reeks onverbonden episodes, en nu merkte je dat het een droom werd, een reeks droomfragmenten, zwevend, onbegrijpelijk, nogal beangstigend en zonder realiteit.

Tien jaar geleden had ik hier gewoond, getrouwd, een man van succes, niet gelukkig of ongelukkig, en mijn vrouw was misschien even verbaasd geweest over mijn vertrek als ik over dat

van Manuela. Nu, gepraat had ik in elk geval genoeg, tot zij mij smeekte om op te houden, nachten lang, over vrijheid, roeping, mijn onvermogen, diep door mij betreurd, om nog van haar te houden, mijn verlangen naar wat ik realiteit noemde en haar eeuwig wegvluchten van realiteit in fantasie en ziekte. Wat een psycholoog was ik toen nog geweest! Ik had moeten volstaan met poëzie.

Zou ik nu eindelijk eens opstaan? Het was negen uur geworden, en in mijn recapitulatie pas half twee. 's Middags was er gelukkig niets gebeurd, je sliep en droomde, maar 's avonds heb je gegeten bij Maarten Vroom, je jeugdvriend. Je moet nu vaststellen of je ernstige fouten hebt gemaakt of reden hebt om boos te zijn.

Mijn gedachten wilden het kennelijk niet aan, dwaalden af, probeerden uit te zoeken of deze terugkeer naar Amsterdam me eigenlijk iets deed. Dacht ik ooit aan Sofie, mijn gewezen vrouw? Ze ontwierp hoeden, heel smaakvol zei iedereen, en als ze dat niet deed had ze ergens pijn en moest ik haar voorlezen, wel lief, maar ons huis werd moeilijk bewoonbaar, half mode-atelier half ziekenhuis en apotheek, en men kan niet altijd doorgaan.

Twaalf jaar hadden we aan de Bloemgracht gewoond, en ik herinnerde mij er niets van behalve tot droom geworden feiten: dat ik tien

boeken had geschreven die geprezen en verkocht werden, voor de radio gesproken, in jury's gezeten, iedere week aan drie kranten een artikel geleverd, waarover in godsnaam, met collega's de nieuwtjes van de dag bepraat, veel gedronken, toen al, een bestaan dat ik niet kon volhouden. Door malle Liesje kwam er een eind aan.

Ik lachte hardop. Het leerlingetje van Sofie, aanstellerig en aantrekkelijk kind, om met de matteklopper te krijgen, verleidde mij zonder omslag, beweerde dat ik haar zwanger had gemaakt. Wat een scènes! Als Sofie verstandig was geweest, hadden we Liesje zwijgend uit ons leven weg kunnen doen, maar blijkbaar hadden we behoefte aan verwarring, en we speelden de hele burleske komedie uit, met elkaar nalopen door het huis, een vaas dreigend in de hand, met filosofische gesprekken over de natuurlijke neiging van de man tot polygamie, met ondervragingen van Liesje waarbij de vrouwen allebei huilden en zeiden zoveel van mij te houden, met verlatingen - afwisselend gingen Sofie, Liesje en ik wanhopig uit logeren -, met een poging om een ménage à trois op te zetten die gekenmerkt werd door gescheld en geschreeuw, met een heftige zelfmoordscène: Liesje naakt in Sofie's kamer, bezig met het opeten van alle slaappillen! Een aardige episode.

Nee, de terugkeer naar Amsterdam deed me

niet duidelijk iets. Het verleden kwam niet tot leven, dat ik twaalf jaar getrouwd was geweest, ik wist het maar het was geen herinnering. Hoe zag ons huis eruit? Zelfs met mijn slechte visuele geheugen moest ik me toch de trap, de kamers, mijn werkhok herinneren? Moeizaam denkend, de ogen gesloten, deed ik de deur met mijn sleutel open, knipte het licht aan, rechts van de trap, liep naar boven, keek waar Sofie was, links van de smalle gang in haar grote atelier of rechts van de gang in haar bed. Ik hield zuchtend op. Het was me totaal onverschillig, voor mijn part lag ze met een van haar hoeden op in bed, ik had er niets mee te maken. Twaalf jaar Amsterdam, een korte droom.

Er waren toch interessante ontmoetingen geweest, inspirerende gesprekken, ik had toch van Sofie gehouden? Ik moest van haar gehouden hebben, anders had ik haar niet getrouwd, maar het was een ander die het ervaren had, in een ander geheugen dan het mijne was het opgeborgen, in een andere hotelkamer lag een ander zich te herinneren hoe hij verliefd op Sofie was geworden en wat zij samen hadden beleefd.

De eenzame winter in München, nadat ik het hoeden-hospitaal had verlaten, dat waren de beste maanden van mijn leven geweest. Iedere ochtend het ontbijt in het stille pension, de wandeling naar de bibliotheek om over vrouwenhaat

te lezen, het middagmaal in een klein restaurant waar zwijgzame geleerden hun eigen servet hadden, op mijn kamer het ordenen en uitwerken van mijn notities, een maal met schrale wijn in gezelschap van een oude dame en haar kleinzoontje, 's avonds lectuur en razende fantasieën over mijn grote, geestige boek. Verlangen naar een vrouw, in het weke bed onder de donsdeken masturbatie met dromen van pijn, pogingen tot zelfkastijding, eenzame panieken - mijn bestaan werd erdoor verontrust, maar ik was er dankbaar voor, ik had die ervaringen nodig om me te kunnen inleven in het gezelschap jonge halfintellectuelen dat ik, in het begin van de eeuw, in een kleine Zuidduitse stad de vrouwenhaat wilde laten bestuderen en in praktijk brengen.

Weer lachte ik. Ik zag Sofie voor me, geheel absurd, in de tijd dat we van Liesje en de scènes probeerden te genezen en zij dacht toe te geven aan wat ze in mij aan perversiteit vermoedde. Ze was boos en overdreef het, de verzenuwde, naar binnen gerichte vrouw, ze ging bijten, krabben en meppen, huilend omdat ze zich schaamde, en ik kon niet meer van het lachen, ik trachtte haar schaterend te sussen.

Ik had heimwee, niet naar Lesbos, niet naar Manuela, naar de monnikenrust en monnikenijver en monnikenproblemen van mijn winter in München. Het telegram uit Leiden: ‘Moeder

ziek, kom over' maakte een eind aan die periode.

Kon ik mijn ouderlijk huis nog terugzien? De hoge gang, de suite beneden met veel te veel boeken, meubels en snuisterijen, mijn vaders studeerkamer op de eerste verdieping, de slaapkamer met de grote lits-jumeaux, en in een van de bedden lag mijn moeder, heel oud, de mond zonder gebit hijgend open, en stierf. Mijn vader, klein, mager zat nog aan zijn bureau vaagweg te doen of hij werkte, waakte niet meer als hij wakker was, sliep niet meer als hij sliep, slaagde er pas na een paar maanden in om dood te gaan.

Ik was hun huis gaan opruimen, langzaam en verdrietig, en had mijn vrolijkste boek geschreven, tot mijn stomme verbazing, *De verovering van Maria*, tiende druk als pocket, want h.b.s.'ers uit de eerste klas leerden er op luchtige wijze erotiek uit. Jammer genoeg wist ik toen nog niet dat men rúíkt of men van iemand houdt, het had erin gepast.

Wat een verhaal, ik voelde er niets meer voor, maar ik wist nog hoe verbluft ik het had geschreven, opgewekte ochtenden lang terwijl ik de verdere dag somber en eenzaam was, ik schaamde mij dat het creatieve wonder nu juist een kinderboek was gebleken, de overdadig doorbrekende inspiratie in een periode van verdriet een scherts had opgeleverd. De zoveelste reden tot wantrouwen.

2

Voor ik de ontbijtzaal inging, liep ik langs de portier om te vragen of er brieven voor mij waren. Er was er een van mijn uitgever, die ochtend afgegeven, en ik las hem terwijl ik thee dronk. Hij had mij gisteren vergeefs opgebeld en nodigde mij nu schriftelijk uit om half één op zijn kantoor te zijn; we zouden dan samen kunnen lunchen. Of ik even wilde opbellen. Ingesloten nog wat recensies over *De vrouwenhaters.*

Het waren er vier. Een Belgische krant had de flaptekst in zijn geheel overgenomen, met alle prijzende adjectieven. Een door mij niet te identificeren K.M.O. vroeg zich in een provinciale krant af waarom ik voor mijn historische roman niet een ander thema en een andere periode had gekozen. Hem leek het amoureuze leven in het Frankrijk van de achttiende eeuw interessanter dan de vrouwenhaat in het Duitsland van voor de Eerste Wereldoorlog. Dat niet geschreven boek zou hij graag gelezen hebben, voor het bestaande kon hij geen belangstelling opbrengen.

In een weekblad schreef Peter Tocht, een naam die mij niets zei, dat ik tot de oudere generatie van boekenvervaardigers behoorde terwijl er behoefte was aan dichters. Zoals al mijn generatiegenoten beschikte ik over vakkennis en een goede stijl, maar zijn generatie was dat niet

genoeg. Zijn generatie prefereerde een mislukt autobiografisch experiment als *Uitgangspunt: Niets* van de jonge Vlaamse essayist Rogier Daelenberckx, een man die in tegenstelling tot mij en mijn leeftijdgenoten bovendien persoonlijke risico's nam: hij had zijn betrekking als onderwijzer op een roomse meisjesschool bijna verloren.

Ik zuchtte, waaraan had ik dit toch verdiend, en keek naar het lange artikel van Piet Dintel, een oude criticus die mijn carrière welwillend, begrijpend had gevolgd en mijn meest geïnspireerde boek, *De verovering van Maria*, terecht verontwaardigd gekraakt.

‘Leendert Bos en het filosofische spel’ stond boven zijn artikel, in grote letters, met ernaast het portret van een debiele playboy, de ogen in dronkenschap gesloten, dat was ik. Hij vertelde mijn verhaal aandachtig na, wees zijn lezers erop dat de jongemannen van mijn Stammtisch gezien moesten worden als vlees geworden gedachten van onder anderen Schopenhauer en Nietzsche, en dat hun schanddaden meer de experimenten van theoretici dan de frivoliteiten van monsters waren. Dat leek hem de zwakte van het overigens boeiende boek. De auteur had zijn personen geen eigen leven gegund, de gekste en ergste gebeurtenissen bleven zelfs binnen de romanwerkelijkheid filosofisch spel.

Ik begon aan mijn ontbijt. Het was een goed, sluitend artikel, geschreven vanuit een onmiskenbaar gelijk dat het mijne niet was, ik was er blij mee, en bedacht dat ik mij, op het strand van Nazaré, had laten slaan om te weten of ik een praktiserend masochist kon begrijpen, de enige echte liefde van mijn leven op het spel zettend, en dat ik niet door dat incident maar door al mijn nerveuze, negatieve gefilosofeer die liefde inderdaad had verspeeld. En wat was het eigen leven van romanpersonen?

Ik belde mijn uitgever op, vriendschappelijk, om te vertellen dat ik zijn invitatie graag aanvaardde en ging maar weer wandelen. Hoe zou ik, dacht ik, in een lezing of in een echt gesprek over de inhoud en de bedoeling van *De vrouwenhaters* praten?

Ik moest er om te beginnen op wijzen, dat mijn vijf mannen van even in de twintig, Horst, Wolf, Günther, Scheegrün en Peitschl, wat hun manier van denken betreft minder verzonnen en absurd waren dan misschien leek. De Duitse filosofie, dat ondoorzichtige mengsel van verhevenheid, abstractie, psychologie, moralisme, zat hen in het bloed, het kostte hun geen moeite om de Wereldgeest te behandelen of bewijzen te vinden voor het duivelse karakter van de vrouw en de principiële minderwaardigheid van joden. Van psycho-analyse wisten ze niets, ze hielden

zich aan geniale warhoofden als de jonge Otto Weiniger die beredeneerde dat het beste exemplaar van de verachtelijke sekse niet de moeder was, zoals algemeen werd aangenomen, maar de hoer.

In hun lange gesprekken gingen zij ervan uit, dat de man belichaming is van de geest en dat de seksuele lust de geest bedreigt. De beste levensvorm was er een van ascese, en het was de schuld van de vrouw dat de mannelijke zuiverheid telkens in gevaar werd gebracht. De vrouw was de verleidster, de vijand, de duivel.

Een oude vergissing, die zij uitwerkten met een pompeus filosofisch apparaat. Sociaal was hun Stammtisch-gepraat begrijpelijk, want zij, een ambtenaar bij het gerechtshof, een gymnasiumleraar, een krantenman, een kleine rentenier en een koopman, kwamen telkens in contact met burgerfamilies die hun dochters kwijt wilden en die meisjes waren door hun opvoeding in kleinsteedse mufheid óf nestig, nuffig, óf amorf. De vrouwen die zij verder leerden kennen waren prostituées en diensters in hun kroeg.

Ook psychologisch waren hun inzichten verklaarbaar. Horst en Wolf latente homoseksuelen. Günther een drinker, een gefrustreerde wellusteling. Schneegrün een antisemitische jood. Peitschl een sado-masochist die tot in zijn zelfverzonnen bijnaam met zijn afwijking koketteerde.

Decadenten alle vijf, en tevens pre-fascist, een historisch aanvaardbare combinatie! Hun relaties met vrouwen waren potsierlijk, ik demonstreerde dat met genoegen in de beschrijving van hun gezamenlijk bezoek aan een bordeel, een lang hoofdstuk waar ik in Nazaré aan had gewerkt.

Horst en Wolf kwamen niet in verleiding, dronken samen bier met de meisjes, lieten zich afzetten, werden met hoon uitgelaten en waren erg trots op zichzelf. Günther schaamde zich diep omdat hij drie hoeren na elkaar had willen bezitten en bij de derde, vanwege te veel drank, had gefaald. Schneegrün was uit gêne voor het feit dat hij besneden was impotent gebleken, en Peitschl kwam terug met een gescheurde wang. De vrouw die hij vroeg om hem vast te binden en met zijn rijzweep op de billen te slaan begreep hem misschien verkeerd. In elk geval werd ze razend, sloeg hem met zijn zweep in zijn gezicht en joeg hem haar kamer uit.

Om half elf in de avond zaten zij weer aan hun Stammtisch, met grote glazen bier voor zich, en vertelden zoals afgesproken over hun ervaringen. Horst en Wolf voelden zich nog meer verbonden dan vroeger en zij gingen pas, heel even, twijfelen aan hun superioriteit toen zij zich veel later in de avond op Horsts kamer dronken in elkaars armen aantroffen. Günther

was zo moe dat het hem niet meer kon schelen wat zijn probleen precies was. Schaamde hij zich voor de wellust die drie vrouwen wenste of schaamde hij zich omdat hij na twee vrouwen al was uitgeput? Schneegrün was tevreden, zijn theorie was juist gebleken, aan de inferioriteit van zijn ras was niet te twijfelen.

En Peitschl, niet meer wetend dat hij in paniek het bordeel was uitgerend, tranen van pijn in de ogen, stond 's nachts voor de spiegel, bette de nog steeds licht bloedende, diepe striem en masturbeerde met de dagdroom dat hij een hoerenkamer binnenkwam en de vrouw hem met een als een slang sissende zweep één, twee, drie, vier, vijf keer in het gezicht sloeg.

De vrouw was de vijand, er was nu helemaal geen twijfel meer aan. Wat zij aan redelijkheid, aan geest in zich had was gestolen van de man en daarna tegen hem gekeerd, en men had niet enkel de plicht om zowel de vrouw als zijn eigen verlangen naar de vrouw te bestrijden, men had het recht om haar te straffen. Haar wezen zelf was zonde.

Aangezien zij niet een hele sekse de straf konden geven die deze verdiende, besloten zij tot een keuze. Zij wilden een daad verrichten die symbolisch was, zij wilden een voorbeeld geven van bovenmenselijke gerechtigheid. Hun theoretische en toch diep gevoelde haat concentreerde

zich op een meisje dat haar sekse volwaardig kon representeren, juist omdat zij als mens niet volwaardig was, een heel mooi meisje met lange gouden krullen, grote, onschuldige, blauwe ogen, een tenger, zacht lichaam, maar zij was doofstom.

Zij kon, zeiden zij, symbool zijn voor de vrouw, moordlustige verleiding zonder geest, liederlijk vlees, al stond dit dochtertje van een handschoenenmaakster bekend om haar vrome deugdzaamheid. Vrome deugdzaamheid, zo redeneerden ze, is een van de wapens waarvan de vrouw zich bedient, een van haar slimste trucs. Het leek de vijf filosofen die haar wilden kidnappen dat haar deugd, en in feite was deze juist zonde, zijn eigenlijke staat van zonde zou bewijzen wanneer ze haar vlak na haar avondlijke kerkgang meelokten. Het kostte hun vele rondjes bier voor zij deze ingewikkelde gedachtengang volledig hadden uitgewerkt.

Er was tijd, overleg, zorgvuldige observatie nodig. Ten slotte, op een vroeg-donkere avond van slecht weer, wachtten Horst, Wolf en Günther haar op en voerden haar weg, een nauwelijks verlichte straat van vervallen vakwerkhuizen, naar het huis dat Günther, de rentenier, bezat, en daar sloten zij haar in de kelder op. Een week later dreef haar misbruikte, verminkte lichaam in de brave rivier van het stadje.

Had dit verhaal een bedoeling die ik kon uit-

leggen? Ik had een gewoon conflict op de spits gedreven, een absurd voorbeeld gegeven van de risico's die wij lopen omdat wij vlot en gemakkelijk rationaliseren zonder onze motieven te kennen. Juist omdat de strijd van de geslachten niet een actueel onderwerp was, juist omdat de rationalisaties van de jongelui ons onzinnig moesten voorkomen, zonder religieus gekleurd te zijn als de bestrijding van heksen, had mijn keuze van tijd en thema mij aantrekkelijk geleken.

Zo zou mijn lezing zijn, lang niet gek, en waarom had je niets gezegd op bezoek bij Maarten Vroom toen zijn artistieke vrouw, die merkwaardig genoeg Sjoerdje werd genoemd, het heel even over je boek had? Zij had het gelezen. De uitdrukking van haar doorgroefde gezicht, met strak achterover gekamde, peper- en zoutkleurige haren, een spitse neus, grote bruine ogen, een verschrompelde mond, een kleine kin, was tegelijk ironisch en zweverig-ethisch, of haar levensovertuiging van strenge zedelijkheid, met rauwkost voor haarzelf zonder haar man biefstukken te misgunnen, haar het recht gaf om op ons allen neer te kijken.

‘Het is niet leuk voor een vrouw om je boek te lezen’ zei ze uitdagend. ‘Ik geloof dat je het met die vijf eens bent.’

Je maakte een lamlendige opmerking, die je niet eens meer weet en liet je kans voorbijgaan.

Was het misschien omdat ik mijn motieven wantrouwde, niet in mijn moralisme geloofde, vreesde dat ik inderdaad uit vrouwenhaat, de vrouwenhaters ironiserend, mijn boek had geschreven? Had ik zo gewalgd van mijn liefdesgeluk met Manuela, dat ik eraan was begonnen? Had ik de verborgen opzet gehad om haar van mij te vervreemden? Ik brak mijn gedachtengang geergerd af.

Die avond was je bepaald niet op je best, nerveus, geremd, slecht op je gemak. Je kende hen al zo lang, Maarten en Sjoerdje, uit je kinderjaren, de nu wat gewichtig doende architect en zijn liefhebbende en aanstellerige vrouw, en hun ongetrouwde geleerde dochter had je zien verpesten. Zij was lief geweest toen zij als mollig kind van drie bloot rondliep in een kamer vol borrels drinkende gasten, ietwat beschaamd toen je haar als kind van tien bloot in het bad moest zien zitten, ze gebruikte haar puberteitsverwarring om na te denken over de morele superioriteit die naaktlopen en rauwkosteten gaven, en besliste toen kennelijk dat zij zou afdoen met de natuur, met het lichaam en de voeding, en zich bezighouden met abstracte problemen.

Voor het eten dronken wij een borrel, Sjoerdje maakte in de keuken een vegetarisch maal voor zichzelf terwijl het dienstmeisje vlees braadde, Maarten moest telkens telefoneren, en je zat

dan alleen met de schrale dertigjarige die je ‘Oom Leen’ noemde zoals ze vroeger had gedaan, want dat ‘oom’ had zij ook tijdens haar volwassenheid niet willen laten vallen, half uit verlegenheid, half uit plaagzucht: je stond in dit huis bekend als een frivool man. We praatten over de vrijwel wijsgerige dissertatie die zij voorbereidde, *De theorie van de roman*, en over de school waar zij Engels gaf.

Hun grachtenhuis was mooi en geriefelijk, er waren antieke meubelen en moderne schilderijen, alles was in stijl of op verantwoorde wijze net niet in stijl, maar na tien jaar van zwerven, wonend in hotelkamers of slecht gemeubileerde huisjes, werd je verlegen van deze rustige luxe, en de zorgvuldige, langdurige maaltijd beklemde je zo dat je handen begonnen te trillen.

Ik bewonderde Maarten, en ik had het mijn leven lang lastig gevonden dat hij mij op zijn beurt bewonderde, al had hij sinds jaren geen tijd om mijn boeken te lezen. Hij verenigde, meende ik, kennis, inzicht, geheugen, hij had als kunstenaar, ingenieur, dilettant in schilderkunst, muziek, litteratuur onoverzienbaar veel gegevens en ervaringen tot zijn beschikking, en hij wist wat hij ermee kon doen. Zijn brein was benijdenswaardig georganiseerd, dacht ik, en bovendien kon hij eerlijk blijven houden van een vrouw die volgens de absurde organisatie van

háár brein zich boven iedereen verheven voelde en van een dochter die verschraalde omdat ze geen andere liefde dan de zijne wenste. Zoveel warmte zo beminnelijk verspild!

Je bewonderde hem ook nu, om wat hij méér wist van Griekenland, Portugal, Turkije, Spanje dan jij die uit het zuiden kwam, maar je verbaasde je over zijn pose van trage verfijning. Waarom had hij die aangenomen? Hij was, terecht dankzij zijn kennis, een drukke prater geweest, een man van verbluffende invallen en ideeën, en nu zocht hij naar woorden, met aarzelende ‘eh's’, en had zich een gebaar aangeschaft dat zijn luisteren en nadenken erg precieus uitbeeldde: de elleboog licht op tafel gesteund, de onderarm naar boven gericht, liet hij zijn lange, smalle, mooie hand met elegant gebogen vingers in de leegte hangen, als een Venetiaanse luchter.

We praatten zonder dat er iets mis ging, en na het eten, samen bij de koffie, de cognac en de sigaar, in de luie fauteuils van Maartens kamer, probeerden we vertrouwelijkheid. Tenminste hij probeerde het, en je wist niet waarom, uit de behoefte om iets te bekennen of uit conventie, omdat het uur van de dag en de eindelijk weer aanwezige jeugdvriend duidelijke eisen stelden.

Hij was teleurgesteld. Niet in zijn opdrachten, die waren groot genoeg, maar in de mogelijkheden die ze hem boden. Hij benijdde je de vrij-

heid, zei hij, zorgvuldig genietend van zijn sigaar, hij was moe en zijn huisarts had hem aangeraden het vergaderen, organiseren, congresseren en telefoneren te beperken. Hoe kon dat? Hij was verantwoordelijk voor een langzamerhand groot geworden bureau, een ondernemer, geen kunstenaar.

Je vroeg of hij nog wel eens viool speelde of aquarelleerde of satirische gedichten schreef, en hij antwoordde in behagelijk zelfbeklag: ‘Nee, ik camoufleer liftschachten, ik ben heel beroemd door het camoufleren van liftschachten.’

Je apprecieerde het dat hij zijn nood had geklaagd. Na het afscheid, alleen in de natte stad, kon je er niet toe komen om naar je hotel te gaan en liep kroegen in en uit zonder rust te vinden.

In één van deze, klein en vol, zat je tussen spraakzame mannen. ‘Dat was tien jaar geleden, meneer’ zei je nog jonge, grauwe, lelijke, brave linkerbuurman, ‘en het was een doodknapper. Twee jaar waren we verloofd, ik had het huis al ingericht, ik ging een week op vakantie met een vriend en toen ik terugkwam was ze er met de chef vandoor.’

Je rechterbuurman, niet oud al was hij tandeloos, zwaaide vreemd op zijn kruk. ‘Ik ben overspannen’ zei hij, ‘natuurlijk, ik heb een paar biertjes op, maar sinds mijn ongeluk ben ik over-

spannen. Geen werk, geen cent op zak en overspannen. Wat doe ik? Ik hoor in bed te liggen bij het Leger des Heils, en ik zit hier, overspannen.'

Hij sprak merkwaardig nuchter, droog, zonder emotie, en je bedacht dat de doden uit de *Spoon River Anthology* op die toon gesproken moeten hebben, de tragikomedie van hun leven in één anekdote samenvattend. Het kon toch bijna altijd? Je was moe, licht aangeschoten en improviseerde vrijmoedig:

> Omdat ik veel wegen op had gekund koos ik voor architect.
> De bouwkunst eist groot kunstenaarschap, scherp intellect en kennis,
> En daarvoor was mijn brein ingericht.
> Maar helaas, ik leefde niet in een tijd voor bouwkunst.
> Ik ontwierp kantoren zonder kraak of smaak
> En werd beroemd door het camoufleren van liftschachten.

Aan de zinnen van je linkerbuurman hoefde je bijna niets te veranderen, en het zelfbedrog van je rechterbuurman was gemakkelijk te doorzien:

> Ik was een man zonder enige kwaliteit,
> Lui, lelijk en drankzuchtig.
> Op mijn veertigste kreeg ik een klein ongeluk
> En de dokter noemde mij overspannen.

Sindsdien weet ik mijn falen aan overspanning.

Maar, dacht je, hoe karakteriseert men zichzelf, je wist geen anekdote voor jezelf, je zou je eigen grafschrift, zoals waarschijnlijk iedereen, beginnen met de regel: ‘Ik was een gecompliceerd mens.’

Er waren een aantal jonge meisjes in de kroeg met heel korte rokken, een mode die je in het zuiden nog niet zo duidelijk had gezien, en zij prikkelden je, je had de kleinste en dunste van hen als een kind willen knuffelen, als een kind willen bestraffen, als een vrouw willen bezitten, onder het mompelen van kinderwoordjes, de geliefde vijand onschadelijk gemaakt.

Wat had ik Maarten kunnen bieden? Tien jaar geleden, hij was nog trots op zijn succes, had ik hem keurig gerationaliseerd in diezelfde kamer mijn besluit meegedeeld om alles in de steek te laten, vrouw, huis en verplichtingen, en hij had het betreurd en toegejuicht, een vriend met begrip, wiens vertrouwen in mijn wezen niet te schokken was door veranderingen in mijn gedrag.

Het was toch ook zijn fout, wie bekentenissen improviseert moet het op een barkruk doen, niet in een herenkamer, en wat wist hij van mijn vrijheid? Zag hij de consequenties? Ik was vrij ten opzichte van alles, ja, en alles was vrij ten op-

zichte van mij. Over mijn jaren met Manuela had ik niet gepraat, hij zou iets irritant onvolgroeids hebben gezien in zo'n liefdesgeschiedenis, vanzelfsprekend trouw als hij was aan Sjoerdje en zijn dochter, en niet begrepen hebben dat het mijn vrijheid was die Manuela was gaan beklemmen, dit aan de ene kant, en haar aan de andere kant toestond om mij te verlaten.

Teruglopend naar je hotel, uitgeput, huiverde je van het inzicht dat de vrijheid je had vervreemd, en dat de slechte ontvangst van *De vrouwenhaters* dat bewees.

Zo was de dag geweest, ik wist het nu weer precies, het was half twaalf, ik kon een kop koffie drinken, een krant lezen en naar mijn uitgever gaan.

3

Ik kende Cees Doorland als een man aan wie te merken was, door zijn wat stijve pakken, zijn wat bestudeerde rust, dat hij in deze grote uitgeverij met een kleine baan was begonnen en pas laat directeur geworden. Hij leek nu een ander. Zijn rode haar, vroeger in een nette scheiding, was kort geknipt en ten dele grijs; hij had een baardje laten groeien van stijf rood en grijs, hij droeg een bril met dik montuur en een elegant

pak met rode ruiten, en al meteen bij de begroeting viel het mij op dat hij luider was, meer gebaren maakte en met zijn mond open schaterde, ook al was er geen reden om te schateren.

We bekeken elkaar zoals mannen elkaar bekijken, pretenderend niet op te merken dat de ander dikker, valer, kaler, pompeuzer is dan vroeger, en ik vroeg mij af wat er tijdens mijn afwezigheid in Nederland was gebeurd. Waarom hadden Doorland en Maarten een nieuw type van zich gemaakt, zich een uiterlijk aangeschaft, met de bijbehorende gebaren en stembuigingen, of men zichzelf in de winkel kan kopen? Ik voelde mij verschimmen.

'Wat zullen we doen?' vroeg hij met een vlotte jovialiteit die nieuw was. 'We moeten een beetje over zaken praten, maar dat kan ook bij een hapje en een slokje. Heb jij voorkeur voor een bepaald restaurant?'

Ik antwoordde: 'Natuurlijk niet, ik loop met je mee.'

Hij moest nog telefoneren en handtekeningen zetten, en ik keek intussen naar de dummies van zijn najaarsaanbieding, boeken van schrijvers die ik niet kende. Ik had hier vaak gezeten, in het stille, donkere kantoor, uitzicht gevend op een van die verrassende Amsterdamse stadstuinen, en gepraat, met de oude heer die Doorlands voorganger was, met Doorland zelf, met collega-

schrijvers, en mij tegelijk thuis en wrevelig gevoeld omdat wij elkaar allen kenden, een merkwaardige senstatie. De wrevel, zo dacht ik toen, was een waarschuwing: ‘Ga hier weg als je iets wilt worden, zich thuis voelen is levensgevaarlijk.’

Nu, nergens meer thuis, voelde ik een licht heimwee, een vaag verlangen om ergens bij te horen, alles te weten over alcoholgebruik en liefdesleven van mijn collega's, in hun blikken te lezen, heel even, de spot, het medelijden en de jaloezie omdat ik naar bed ging met Liesje.

Meer dan tijdens mijn wandelingen werd het verleden levend, maar tot mijn opluchting voelde ik dat samen met het heimwee, samen met de herinnering aan thuis zijn de wrevel terugkwam. Zou Maarten Vroom, jaloers op mijn vrijheid, die ooit hebben gekend? Zou hij weten hoe vluchtige ergernis tot walging kan worden? Ik betwijfelde het. Zijn grafschrift in de *Spoon River Anthology* moest met één regel worden aangevuld:

> Omdat ik veel wegen op had gekund koos ik voor architect.
> De bouwkunst eist groot kunstenaarschap, scherp intellect en kennis,
> En daarvoor was mijn brein ingericht.
> Maar helaaas, ik leefde niet in een tijd voor bouwkunst.

Ik ontwierp gebouwen zonder kraak of smaak
En werd beroemd door het camoufleren van liftschachten.
Had ik anders gewild?

‘Ik ben bereid’ zei Doorland zuchtend. ‘Heb jij mijn aanbieding gezien? Er zijn boeken bij waarvan ik veel verwacht.’

We liepen naar een etablissement vlakbij, en daar bleek hij een tafel te hebben gereserveerd. Waarom had hij naar mijn voorkeur gevraagd?

Wij zaten er rustig, dronken sherry, en hij deed een poging om mij aan het woord te laten. ‘Hoe bevalt Amsterdam je?’ vroeg hij.

‘Een natte stad vol onhebbelijk verkeer’ zei ik. ‘Ik ben hier nu de derde dag en ik heb geen idee hoe ik me voel.’

‘Het is een gevaarlijke, harde stad aan het worden’ zei hij, met iets van trots, ‘zeker in ons soort vakken. Ik mag dat wel. Je moet nu vechten voor je succes, als uitgever en als publicist, je moet steeds weer voor iets nieuws zorgen en enorme risico's nemen. De jongeren trekken zich van niets en niemand wat aan. Hun boeken: enorm veel inzet, geweldig, ik heb op het ogenblik een prachtige stal jongeren.’

Hij bestelde een tweede sherry, bekeek de spijskaart achteloos, of hij wel wist wat hier te koop was, en zei: ‘Het is nu pas echt een vak geworden, Leendert, ook het schrijven. Je moet

timen wat je doet, je moet een publiek uitzoeken en dat bewerken. De jonge lezers willen een kick, en om de jonge lezers gaat het. Twintig jaar geleden lazen enkel vrouwen. Nu moet je de jeugd pakken, en dat is niet zo eenvoudig.'

Ik was verlamd door zijn optreden, niet in staat om te reageren, en vroeg hoe *De vrouwenhaters* ging.

'Langzaam, langzamer dan we van jouw boeken gewend zijn, en ik vraag me af wat we er aan moeten doen. Je andere boeken zijn ook niet zo vlug meer als een paar jaar geleden. Als ik de cijfers zie... Wacht even.'

Hij bestelde, haalde een map uit zijn tas en begon in papieren te bladeren.

'Nu, feiten op tafel. *De verovering van Maria* heb ik sinds het verschijnen ieder jaar moeten herdrukken, en nu heb ik nog voorraad voor een jaar of twee als het zo blijft lopen. Bij je andere boeken hetzelfde. Het ritme is er een beetje uit, jammer. Hier, *De vrouwenhaters*, vierduizend gemaakt, tweeëneenhalfduizend verkocht, een moeilijk en duur boek, maar van een roman van jou had ik toch heel wat meer verwacht.'

'Het heeft ook nogal een slechte pers.'

'Ja, jammer. Het ziet ernaar uit, dat dit het eerste jaar is waarin je voorschot niet wordt goedgemaakt. Jammer.'

De soep werd opgediend.

‘Je moet je van zulke inzinkingen niet teveel aantrekken’ zei hij, ‘dat spreekt vanzelf, die dingen gebeuren nu eenmaal. Ben je aan iets nieuws bezig?’

‘Nee’ zei ik, ‘ik kan niet werken, en wat jij vertelt is weinig bemoedigend.’

‘Onzin! Een carrière als de jouwe! Een come back zit er dik in. We moeten er enkel wat aan doen.’

Ik wist eindelijk hoe ik moest reageren, ik lachte, ik riep: ‘Wat aan doen! Hoe stel je je dat in godsnaam voor?’

‘Laten we eerlijk zijn, Leendert, ik zei je dat ons vak hard is geworden. Jij bent te lang uit de roulatie geweest, niemand kent je gezicht van de tv, je hebt geen persoonlijke contacten meer, je bent nooit in het nieuws. Dáár moeten we iets aan doen. Wat zijn je plannen?’

‘Ik schreef je’ zei ik, ‘dat ik om puur persoonlijke redenen ben teruggekomen. Maar nu ik in Amsterdam ben, vraag ik me af wat ik er moet. Het is hier duur, en ik heb niet ineens een huis.’

‘Je moet blijven’ zei Doorland, mij beslist aankijkend, ‘het is zonder meer duidelijk dat je moet blijven. Geloof me, ik weet hoe de kaarten liggen. Als je geen roman op stapel hebt, schrijf dan artikelen, laat je interviewen, waar het maar kan... Weet je wat?’

Hij had een geïnspireerde uitdrukking die ik

niet van hem kende, de wijsvinger van zijn linkerhand even gebogen bij zijn neus, zijn mond half open, zijn ogen twinkelend achter de bril op niets gericht, de soeplepel in zijn rechterhand halverwege zijn bord verstard.

'Weet je wat! Een plan de campagne! Om te beginnen schrijf je een reeks artikelen over hoe je Nederland hebt teruggevonden. Kijk drie weken rond, lees alle kranten en weekbladen, en geef je oordeel, keihard. Doe het! We moeten overleggen hoe en waar en wanneer we ze publiceren.'

Hij begon weer te eten, en over zijn bord gebogen zei hij, veel zachter, bijna mompelend: 'En ik zorg voor de verrassingen.'

'In godsnaam, wat bedoel je?' riep ik, voluit lachend.

Hij keek me aan en het was evident dat hij contact had met het diepst van zijn wezen, dat zijn inspiratie onbewust woorden vormde.

'Om te beginnen' zei hij met naar binnen gerichte blik, 'om te beginnen een contactavond zoals ik tegenwoordig vaak organiseer, auteurs, journalisten, tv-mannen, reclame-mannen, met jou min of meer als eregast, ja, in de aankondiging moet staan dat jij terug bent en iedereen wilt leren kennen. Dat kan makkelijk. En volgend jaar, volgend jaar, godsjezus, vieren we je vijftigste verjaardag! Ik moet nadenken, ik moet het plan uitwerken, laat me even. Nou ja, een

comité moet er wel komen al zijn die comités een beetje uit de tijd, goed, een comité, en dan bijzondere uitgaven, *De verovering van Maria* met erotische tekeningen, dat zou wat zijn, dat maakt het boek minder onschuldig, en voor de serieuzen een liber amicorum, met stukken over je werk, diep, en een feest! Weet je, Leendert, een feest, een soort 'Dit is uw leven', toespraken, ontmoetingen, toasten, voor de tv, heel Nederland viert je verjaardag, jezus wat een idee!'

'In godsnaam' riep ik, 'schei in godsnaam uit.'

Hij begon te lachen. 'Losse invallen zijn dikwijls raak' zei hij, 'dat heb ik gemerkt, maar je moet er voorzichtig mee zijn. Als je zo'n inval hebt als ik daarnet, moet je hem onmiddellijk uit je hoofd zetten. Hij komt wel terug, in verbeterde vorm, en als dat gebeurt, en ik kan je garanderen dat het gebeurt, zul jij nog eens zien! Maar nu iets heel anders. Wat voor wijn zullen we drinken? Leendert, ik ben blij dat je terugbent en ik weet zeker dat we samen nog geweldige dingen zullen doen. Geloof me, ik heb je gemist, je had een soort van humor, nou ja, er zit een come back voor je in, geweldig.'

De maaltijd duurde lang. Na de slechte nacht, de sherry, de wijn, de cognac wilde ik niet anders dan slapen. Ik liep suf naar mijn hotel, had moeite om mij mijn kamernummer te herinne-

ren, kleedde mij uit, ging op mijn bed liggen en sloot mijn ogen.

Ik sliep niet. Zou ik doen wat Doorland had voorgesteld en die artikelen gaan schrijven? Hoe belachelijk hij ook was geworden, misschien waren zijn ideeën goed, en ik kon beginnen met Maarten en hem, vroeger zo bescheiden, die ik had teruggevonden als persoonlijkheden, ieder ogenblik gereed om voor de televisie iets origineels te zeggen.

Een uitstekend begin, dacht ik, in tegenstelling tot tien jaar geleden wisten de mannen hoe zij eruit zagen, en de meisjes in hun korte rokken wisten het niet zo goed meer of juist beangstigend goed, opwindende kleuters. Zou hun kleding erop wijzen dat zij een vader als minnaar wensten?

Ik zag mijzelf, lang, tanig, borstelige wenkbrauwen, grijs kort haar, blauwe ogen in een doorgroefd bruin gezicht, de ideale vader voor een ijdel meisje, de droomvader die ze nooit voor een jongen zou willen ruilen, en al was ze twintig, ze zou acht zijn gebleven en kon de r niet zeggen, ze zat op mijn schoot, pruilde en schaterde en 's nachts paarde zij volwassen als Manuela.

Zouden ze in Lissabon de nieuwe mode hebben ingevoerd? Mager en klein was Manuela, zij had lange benen zonder de vette dijen van

het zuiden, maar ik kon me haar niet voorstellen in deze dracht die de minnaar tot een kinderverkrachter moest maken.

Vrijheid! Doorland wilde mij mijn vrijheid ontnemen, en wat was die me waard? Ik hoorde in gedachten hoe ik het woord uitsprak, met hoeveel angst en ressentiment. Ik had geen heimwee naar München of Lesbos, ik had heimwee naar het leven in Amsterdam dat ik met weerzin had verlaten, onvrij, een hoeden-ontwerpster verplegend, de boeken en artikelen schrijvend die men van mij verlangde of die ik de mensen kon verplichten van mij te verlangen. Ik had mijzelf willen zijn in vrijheid en nu had ik gezien wie men in vrijheid is: *niemand.*

Aan die artikelen moest ik gauw beginnen, met oude vrienden praten, wat rond reizen, veel kranten lezen, een prettig werk, en mijn toon moest licht zijn, helemaal niet de toon van een laudator temporis acti, ook niet geïrriteerd, irritatie is de slechtste inspiratie, geestig, telkens vanuit een ander origineel standpunt het leven hier bekijkend, en er zou erotische fantasie in moeten over de mode.

De verovering van Maria was te onschuldig geworden, zelfs voor h.b.s.'ers uit de eerste klas, dat had Doorland gesuggereerd, ik zou hem die opmerking betaald zetten met een stuk perverse pornografie. Het hoefde niet moeilijk te zijn om

met zo'n meisje in contact te komen, lieve help, de dochtertjes van mijn vroegere vrienden waren misschien al boven de leeftijd, ik zou er best een vinden die de r niet kon zeggen, ‘Leendelt’ zou ik heten, ze zou de naam uitspreken met een vleiend, hoog kinderstemmetje, ik zou voorzichtig uitzoeken of ze naar straf verlangde, de vader ging met de dochter naar bed terwijl zij de tranen nog niet van haar wangen had geveegd, ze moest haar benen hoog optrekken, tussen haar rood geranselde billen kwam ik bij haar binnen, heel groot, heel sterk, ik zou zo diep in haar doordringen dat ze zich geen raad wist van lust en ze zou snikkend van verwarring en vreugde in slaap vallen, tranen druppelend op mijn borst, nee, liever Manuela, geen onzin, liever een reisgenoot, was ik nog maar in het zuiden, op Lesbos, schreef ik nog maar aan *De vrouwenhaters*, de bordeelscène, alles was toen al beslist zonder dat ik het besefte.

Mijn kamertje was warm, net als 's nachts, de gordijnen waren dicht en de dag was donker, ik doezelde telkens weg, mij verbeeldend dat ik nadacht en wilde mijn erotische spanning vasthouden omdat die mij afleidde, maar mijn verjaardag vierde ik in Portugal, wel verdomme, ik nam het me voor, Manuela opzoeken, haar trouwen, in Nazaré een verjaarsfeest zonder onzin op het strand, een huis in Amsterdam, alles schrijven

wat mij gevraagd werd, geen onzin, en haar melancholie - de novemberregens zouden rechtvaardiging geven zonder dat we over liefde en roeping hoefden te praten, nooit meer over liefde en roeping praten, met Manuela voor de tv, zij in minijurk, dat is ons leven, nee, verjaardag in Nazaré.

En zij stapte, tot mijn afschuw, naar mijn wens, in minijurk van de kade af en liep tussen de op het zand getrokken, kleurige bootjes naar mij toe, grijnzend, een rijzweep in de hand. Ik stond verlamd van schrik naakt tussen de oude, dronken vissers die zich niets van mij aantrokken, ik schreeuwde: ‘Je vergist je, ik heb in Peitschl niets van mijzelf gestopt, niets essentieels, ik houd van je,’ en zij antwoordde met een hoge kinderstem, zonder de r te kunnen zeggen: ‘Leendelt is een dwaas,’ sloeg me met de zweep in mijn gezicht en gilde honend tot de vissers: ‘Kijk, kijk, kijk, ik sla hem en hij wordt stijf, de vrouwenhater, Peitschl begreep je zo goed, schitterende vondst, door mijn klappen, en Horst en Wolf, de vrouwenhaters, de vieze flikkers, flikker die je bent, en de zuiplap Günther, zuiplap, en Schneegrün die zichzelf en zijn ras verloochende, al die rotzakken, en het meisje moest dood, ik zal die vijf rotzakken in jou straffen, hier, hier, hier,’ en ze sloeg me terwijl ik bevend rechtop bleef staan tussen de zwarte, traag

lachende vissers en de schaterende zigeunerachtige vrouwen die lui kwamen aanlopen, kaarsrecht, waterkruiken en manden met vis op het hoofd, ze sloeg met volle kracht op mijn rug, mijn borst, mijn buik, mijn billen en tenslotte, vernietigend, op mijn penis in erectie.

Ik schreeuwde en werd wakker, ik lag raar, mijn penis in erectie op de ijzeren bedrand, kletsnat van zweet, stond op en dronk drie glazen akelig lauw water. Ik kon beter opstaan, dacht ik, ging liggen en hield mij voor dat zij gelijk had, dat mijn eigen inzicht een nachtmerrie was, ik haatte haar omdat ik haar liefhad, ik had mij verdeeld in mijn vijf zotten om haar te bestrijden, en waarom, omdat ik een vrijheid zocht die niemand van mij maakte, een vrijheid die de dood was, ik had zelfmoord moeten plegen in plaats van romans te vervaardigen, ik kon beter dood zijn dan onder leiding van Doorland vijftig worden, ik zou geen artikelen schrijven, nooit meer schrijven, de wrevel van tien jaar geleden had niet betekend: ‘Ga hier weg als je iets wilt worden,’ maar: ‘Ga dood,’ volstrekt zonder pathetiek, nuchter, verstandig.

Maar ik zat, heel vreemd, in een zaaltje dat tegelijk het strand van Nazaré was, en de artistieke mensen in dat zaaltje waren tegelijk de ongeschoren vissers met mutsen als sokken, Doorland stond op een podium dat tegelijk een vissersboot

was met de voorplecht in erectie, en hij sprak Portugees, een taal die ik niet kende, terwijl ik hem duidelijk verstond. Hij had tientallen microfoons voor zich, scherpe lampen maakten de hitte en het licht onverdragelijk, hij zei: ‘Beste Leendelt, ik zolg voor de vellassingen,’ en op het podium verscheen Manuela zoals ik van haar hield, een blouse en een rok aan, de sterke bruine benen bloot, het mooie, zachte gezicht met de treurige, intelligente ogen naar mij toegewend, en naast en achter haar, als een lijfwacht, liepen Horst, Wolf, Günther, Schneegrün en Peitschl.

‘Ik heb lang met haar gesproken’ zei Peitschl in een van de microfoons, ‘wij zijn wijzer dan de jubilaris, zij begrijpt nu dat men tegelijk kan liefhebben en haten, in verschillende delen of lagen van zijn wezen, en dat de liefde het belangrijkste is.’

Manuela maakte een knix, ineens in een kort nachthemd en met vlechtjes, Horst en Wolf, ineens vissers, omhelsden elkaar, Schneegrün lachte honend, Peitschl stortte zich in zijn geklede jas voor Manuela op de grond, en ik was benieuwd naar Günther die ik niet meer zag, zo benieuwd dat ik vergat naar Manuela te kijken.

Zij was weg. Door de zaal (het podium was ook weg) ruiste Sjoerdje op mij af, in een soort reformjurk, met grote stappen op platte hakken, ging voor mij staan, zei: ‘Principieel ben ik te-

gen lijfstraf, nooit heb ik mijn dochter geslagen, hoe zoet haar kont ook was, maar wat jij met haar hebt gedaan of hebt willen doen of zou hebben kunnen willen doen toen ze in het bad zat, twintig jaar geleden, eist althans symbolisch de vernederendste tuchtiging,' en tikte mij, gekleed in een ruisend toneelkostuum uit een stuk van Lope de Vega, met haar waaier licht op de rechterwang.

Op het podium dat er plotseling weer was begon een kleine, onaanzienlijke man te praten met een hese, hoge stem: 'Als voorzitter van de democratische bond ter bevordering van de wederinvoering van de lijfstraf in opvoeding en rechtspraak, wens ik u te huldigen, binnen het raam van mijn op democratische wijze verkregen volmachten, en u te benoemen tot geheim erelid, geheim erevoorzitter en geheim erebeul, belast met het eregeselen van decadente...'

Zijn stem mompelde verder, 'Lang zullen ze leven' riepen de vissers die nu weer gewoon, zonder iets anders te zijn, op het strand stonden, en hun vrouwen dromden om Manuela heen, knepen haar liefkozend in de wangen, bevoelden de stof van haar blouse en rok, tilden haar in de lucht, gooiden haar voorzichtig omhoog en vingen haar op, en zij, de mond open, het gezicht stralend, lachte een schelle kleuterlach van angst, ik greep naar mijn hart van liefde.

Ik lag op mijn bed, ik dacht: ‘De come back zal geweldig zijn, geweldig’, en stond in een stadion op een erepodium, een erekrans om de nek, de handen in de lucht, te bedanken voor het applaus dat duidelijk het rochelen van de verwarmingsbuizen was, tot mijn verdriet, want ik wilde gehuldigd worden, toegesproken, op schouders van bewonderaars rondgedragen, de Nobelprijs, ik moet Doorland opbellen om daarvoor te zorgen, de Leeuw, het Commandeurschap, gekust door de koningin, met Beatrix naar bed, de haven van Amsterdam op een kruiser binnenvaren.

Die artikelen zou ik schrijven, niet schrijven, schrijven. Nederland was lelijk in de winter, mooi in de zomer. Uit Nazaré waren Manuela en ik overhaast vertrokken omdat er elke dag meer witte tentjes op het strand kwamen staan die de boten dreigden te verdringen, strandkanker, en honderd bussen met imbeciele Portugese bedevaartgangers uit Fatima kwamen aanrijden onder leiding van imbeciele pastoors en de nacht lang onder ons hotelraam schreeuwden, zongen, vochten, kotsten, en om half vijf 's morgens begon de markt, een blinde harmonikaspeler drensde uren lang één riedeltje, een blinde lotenverkoper drensde uren lang drie onverstaanbare woorden.

Ze huldigden me niet, ik zag tot mijn schrik

hoe ze het zaaltje binnendromden, met dikke knuppels, hun boerenkoppen zonder uitdrukking, en mijn gasten in avondkleding, het glas in de hand elegant converserend, op het hoofd sloegen zodat ze geluidloos op de grond zakten, Goya.

Maar toen ze vlak bij me waren, naderde een dikke, sterke vrouw, een meter negentig, met een matteklopper in de hand, riep: ‘Gaan jullie weg, lelijke rakkers’ en trok mij aan de hand mee, een straat van de Jordaan in, een smalle, steile, bochtige trap op, ‘Rakkers, rakkers’ roepend, ‘en jij bent ook een rakker, Pietje wat doe je me een verdrietje, je weet wat er met jou gebeurt als je je buisje hebt gescheurd,’ en Doorland stapte de deur in, de vinger bestraffend naar mij gestrekt, en zei: ‘Thuisblijven, een maand lang, je leven lang, in bed blijven, kerkerstraf, op water en brood in een natte kelder, hoer, trek je broek uit dan zal ik je naaien, ik zal je in roulatie brengen, geweldig, voor de tv zal ik je rouleren ten aanzien van het hele Nederlandse volk, op de kleuren-tv zullen ze zien dat je billen paars zijn van de matteklopper.’

Maar mijn moeder, goddelijk groot, sloeg hem met de matteklopper in zijn gezicht zodat het bloed uit zijn neus sprong en hij met de handen voor zijn gezicht jankend achterover de trap afdonderde. Zij schreeuwde: ‘Van mijn kind

blijf je af, je blijft met je vuile poten van mijn kind af, de pestpleuris, de kanker in je hart, pooier, kreng.'

Ze sloeg de deur dicht, nam mij in haar armen en zei: 'Nu gaan we slapen, je mag tussen mijn borsten liggen, dan heb je geen kussen nodig, en je hoeft niet op te staan, nooit meer als je niet wilt, en als je naaien wilt roep ik een meisje, meisjes genoeg, en je naait haar boven op mijn buik.'

Het was heerlijk, maar ik was weer in het zaaltje, ik stond voor ontelbare microfoons, overal hurkten blitzende persfotografen, schijnwerpers waren op mij gericht, mijn gezicht voelde vreemd strak aan onder de bruine schmink die Manuela (zij was niet te zien) erop had gesmeerd, ik schraapte mijn keel, ik sprak...

Ik werd halfwakker, ik dacht: 'Wat zou ik zeggen, hoe zou ik ze bedanken?' Vrienden, deze huldiging heeft mij verbluft en getroost, ik dank u, ik dank u, ook u, waarde Dintel, die mij ontroerde door te zeggen dat het leed mij niet voorbij is gegaan en dat ik veel risico's heb gelopen, het is onmogelijk dat een kunstenaar lijdt, alles is creatief, kiespijn wordt koraal of kathedraal, liefdesverdriet een opera of een nieuwe theorie in de schilderkunst, het leed is nodig, waarde Dintel, en tevens onmogelijk, en denk niet dat een kunstenaar liefheeft, hij maakt ge-

bruik, hij maakt gebruik, ik zal het demonstreren in een sierlijke novelle, o terwijl hij naait in zijn hoofd de lichte schok, de plotselinge gespannenheid als van een dier dat een prooi ruikt, o de kunstenaar die terwijl hij zich as op het hoofd werpt plotseling blij opkijkt van inspiratie...

Er was luid applaus, ik liep door de Jordaan naar het huis van de godin met de matteklopper, de trap op, en in haar plaats lag Manuela op het bed, in blouse en rok, de haren nat van de zee, de ogen hard en groot op mij gericht, schudde het hoofd, wees op haar keel, stak haar tong uit, wees op haar oren, ik hoorde haar zeggen terwijl zij niet kon spreken: ‘Misbruikt en verminkt is het doofstomme kind,’ ik werd echt wakker, draaide mij op mijn zij en huilde.